

**İQLİMƏ DUYARLI VƏ GENDERƏ HƏSSAS
JURNALİSTİKA VƏ KOMMUNİKASIYA ÜZRƏ**

TƏDRİS MODULU

2025

İQLİMƏ DUYARLI VƏ GENDERƏ HƏSSAS JURNALİSTİKA VƏ KOMMUNİKASIYA ÜZRƏ TƏDRİS MODULU

Bu tədris modulu iqlim dəyişikliyi mövzusunun media tərəfindən işıqlandırılmasına genderə həssas və kontekstual yanaşmanı təşviq etmək məqsədi daşıyır. Modul jurnalistika üzrə təhsil alan tələbələr, fəaliyyət göstərən jurnalistlər, redaktorlar, eləcə də kommunikasiya və ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulmuşdur və xüsusilə aqrojurnalistika sahəsində çalışan media nümayəndələri üçün praktik əhəmiyyət kəsb edir. Onun əsas məqsədi iqlim dəyişikliyi, ətraf mühit və kənd təsərrüfatı ilə bağlı mövzuların daha ardıcıl, analitik, cəmiyyət üçün anlaşılın və eyni zamanda sosial və gender bərabərliyi aspektlərini nəzərə alan şəkildə işıqlandırılmasına dəstək olmaqdır.

Bu nəşr ilkin olaraq *Jurnalistika üzrə Resurs Mərkəzi (Gürcüstan)* tərəfindən hazırlanmış və iqlimə duyarlı jurnalistika mövzusunə həsr olunmuş eyniadlı tədris modulunun Azərbaycan kontekstinə uyğunlaşdırılmış versiyasıdır. Sözügedən uyğunlaşdırma Rasional İnkişaf uğrunda Qadınlar Cəmiyyəti (RİQC) tərəfindən həyata keçirilmişdir. Orijinal modulda gender komponenti ayrıca vurğulanmadığı halda, bu versiyada iqlim dəyişikliyinə qadınlara və kişilərə fərqli təsirləri, kənd təsərrüfatı sektorunda çalışan qadın və kişilərin üzləşdiyi spesifik çağırışlar, eləcə də aqrojurnalistika və iqlim mövzularının işıqlandırılmasında gender balansının və sosial həssaslığın qorunması xüsusi diqqət mərkəzinə alınmışdır. Uyğunlaşdırma prosesi zamanı Azərbaycan Respublikasının sosial, institusional, aqrar və media mühiti, habelə yerli hüquqi və praktik reallıqlar nəzərə alınmışdır.

MÜNDƏRİCAT

FƏSİL 1. GİRİŞ VƏ ÜMUMİ ÇƏRÇİVƏ

- 1.1. Mövzuya giriş
- 1.2. Modulun məqsədi və hədəf auditoriya
- 1.3. Modulun strukturu
- 1.4. Göstərişlər və tapşırıqlar

FƏSİL 2. İQLİM DƏYİŞİR – BİZ NƏYİ DƏYİŞİRİK?

- 2.1. Nəzəri əsaslar
- 2.2. İqlim kommunikasiyasında əsas çətinliklər
- 2.3. İqlim dəyişikliyinə sosial və gender təsirləri

FƏSİL 3. PROAKTİV VƏ REAKTİV KOMMUNİKASIYA

- 3.1. Riskləri, ehtiyacları və elmi necə izah etməli
- 3.2. Proaktiv kommunikasiya
- 3.3. Reaktiv kommunikasiya
- 3.4. Kənd təsərrüfatı, ərzaq təhlükəsizliyi və biomüxtəliflik kontekstində əsas mövzular
- 3.5. Media formatları və yanaşmalar

FƏSİL 4. İQLİM JURNALİSTİKASINDA GENDERƏ HƏSSAS YANAŞMA

- 4.1. İqlim dəyişikliyinə qadınlara və kişilərə fərqli təsirləri
- 4.2. Kənd təsərrüfatında gender aspektləri və media məsuliyyəti
- 4.3. Gender stereotipləri və riskli narrativlər
- 4.4. Genderə həssas dil və mənbə seçimi
- 4.5. Genderə həssas jurnalistika: praktik tövsiyələr

FƏSİL 5. İQLİMƏ DUYARLI QƏRARLARIN ŞƏFFAFLIĞI VƏ İCTİMAİ İŞTİRAK

- 5.1. Məlumat almaq hüququ və ictimai iştirakın əhəmiyyəti
- 5.2. Qərarların qiymətləndirilməsi zamanı əsas təsir sahələri
- 5.3. Azərbaycan qanunvericiliyində əsas normativ-hüquqi aktlar və onların tətbiqi
- 5.4. İctimai iştirakın formaları və mərhələləri
- 5.5. Media üçün əsas vəzifə: formal yox, məzmunlu iştirakın monitorinqi

FƏSİL 6. ƏTRAF MÜHİTLƏ BAĞLI QƏRAR QƏBULETMƏ PROSEDURLARI VƏ MEDIA MONİTORİNQİ

- 6.1. Ümumi çərçivə: ƏMTQ və SEQ
- 6.2. Skrining mərhələsi
- 6.3. Scoping mərhələsi
- 6.4. ƏMTQ hesabatı
- 6.5. SEQ proseduru
- 6.6. Media üçün əsas prinsiplər
- 6.7. Media üçün qaydalar və öhdəliklər

FƏSİL 7. İQLİMƏ DUYARLI KOMMUNİKASİYADA AÇIQ MƏLUMATLAR

- 7.1. Açıq məlumatların rolu və əhəmiyyəti
- 7.2. Açıq məlumatların əsas mənbələri
- 7.3. Açıq məlumatların mediada istifadəsi: metodoloji yanaşma
- 7.4. Açıq məlumatlar və şəffaflıq
- 7.5. Beynəlxalq mənbələr (Qlobal məlumat bazaları, elmi platformalar, iqlim və kənd təsərrüfatı üzrə institutlar)
 - 7.5.1. FAOSTAT – BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının Statistik Məlumat Bazası
 - 7.5.2. AQUASTAT – BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının Su Resursları üzrə Məlumat Bazası
 - 7.5.3. GATES – Qlobal Kənd Təsərrüfatı Təcrübə Sahələri Məlumat Bazası
 - 7.5.4. CGIAR – Kənd Təsərrüfatında Böyük Məlumatlar Platforması
 - 7.5.5. CIMMYT Dataverse – Beynəlxalq Qarğıdalı və Buğda Təkmilləşdirmə Mərkəzinin Məlumat Platforması
 - 7.5.6. Dünya Bankının Kənd Təsərrüfatı üzrə Məlumat Bazaları
 - 7.5.7. AgMIP – Kənd Təsərrüfatı Modellərinin Müqayisəsi və Təkmilləşdirilməsi Layihəsi
 - 7.5.8. AGRIS – Kənd Təsərrüfatı Elmi və Texnologiyası üzrə Beynəlxalq İnformasiya Sistemi
 - 7.5.9. SoilGrids – Torpaq Xüsusiyyətləri üzrə Qlobal Məlumat Bazası
 - 7.5.10. Crop Pest Data – PlantVillage – Bitki Zərərvericiləri üzrə Məlumatlar
 - 7.5.11. NOAA Climate Data Online – İqlim Məlumatları və Hesabatlar
 - 7.5.12. NASA Climate Change – İqlim Məlumatları və Elmi Tədqiqatlar
 - 7.5.13. WMO Global Reports Portal – Dünya Meteorologiya Təşkilatı
 - 7.5.14. IPCC – İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Panel
 - 7.5.15. UNFCCC – BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası
 - 7.5.16. Açıq girişli elmi jurnallar və elmi portallar
 - 7.5.17. Nature Climate Change – Yüksək keyfiyyətli elmi portal
- 7.6. Regional resurslar (*Avropa və region üçün analitik, vizual və siyasət yönümlü platformalar*)
 - 7.6.1. Global Forest Watch – Qlobal Meşə Monitoring Platforması
 - 7.6.2. Climate Watch – İqlim Göstəriciləri və Siyasətləri üzrə Qlobal Platforma
 - 7.6.3. Climate Central – İqlim Məlumatları və Elmi Təhlil Platforması
 - 7.6.4. Carbon Brief – İqlim və Enerji üzrə Analitik Media Platforması
 - 7.6.5. EU4Climate
 - 7.6.6. AI-nin Azərbaycanda iqlim və ətraf mühit üzrə proqramları
- 7.7. Yerli mənbələr – Azərbaycan (*Milli məlumatlar, rəsmi statistika və yerli ekspertiza*)
 - 7.7.1. Ətraf Mühit və Təbii Sərvətlər Nazirliyi – Məlumat bazaları
 - 7.7.2. Milli Hidrometeorologiya Xidməti
 - 7.7.3. Dövlət Statistika Komitəsi – Ekoloji və kənd təsərrüfatı məlumat bazaları
 - 7.7.4. Açıq Məlumat Portalı
 - 7.7.5. Yerli vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və analitik mərkəzlər

FƏSİL 8. KONTEKSTUAL HAVA XƏBƏRLƏRİNİN İŞIQLANDIRILMASI

- 8.1. İqlim dəyişikliyi ilə əlaqəli hadisələrin müəyyənləşdirilməsi
- 8.2. Yerli məsələlərin qlobal kontekstdə işıqlandırılması
- 8.3. Meteoroloji məlumatlardan istifadə və onların işıqlandırılması
- 8.4. İqlim dəyişikliyinə azaldılması və uyğunlaşma tədbirlərinin işıqlandırılması
- 8.5. Vizual materiallardan istifadə

8.6. İctimai iştirakçılığın artırılması

FƏSİL 9. ƏLAVƏLƏR

9.1. İstifadə olunan abreviaturaların siyahısı

9.2. Terminlər və əsas anlayışlar

9.3. Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi və strateji ekoloji qiymətləndirmə üzrə universal mərhələlər

9.4. Media üçün iqlim və ətraf mühit mövzularının işıqlandırılması üzrə yoxlama siyahısı

9.5. İqlim və ətraf mühit mövzularının işıqlandırılmasında jurnalist etikası

9.6. Təvsiyə olunan tədris planı (sillabus)

9.7. İstifadə olunan ədəbiyyat

FƏSİL 1. GİRİŞ VƏ ÜMUMİ ÇƏRÇİVƏ

1.1. Mövzuya giriş

“Bu yay həmişəkindən daha isti oldu”, “Qışlar getdikcə daha sərt keçir”, “Bu il məhsul yaxşı olmadı”, “Pendir əvvəlki kimi dad vermir”. Bu cür ifadələri yəqin ki, hamımız eşitmişik. Çünki ətraf mühit gündəlik həyatımızda gözle görünən şəkildə dəyişir. Lakin eyni dəyişiklikləri gündəlik mediada bu qədər aydın və ardıcıl şəkildə görmürük.

Bu mövzuda maraqlı mənbələrdə tez-tez rast gəlinən bir müqayisə var: iqlim dəyişikliyi mövzusu ticarət mərkəzində səslənən fon musiqisinə bənzəyir. O, daim arxa planda mövcuddur, demək olar ki, hamı onu eşidir və varlığından xəbərdardır, lakin yalnız xüsusi elanlar səslənəndə diqqətimizi cəlb edir. Media üçün belə “xüsusi elanlar” adətən təbii fəlakətlər, ekstremal hava hadisələri və ya BMT-nin iqlim dəyişikliyi üzrə konfransları zamanı yaranır.

Bu cür kommunikasiya yanaşması və media gündəliyi iqlim dəyişikliyinə işıqlandırılmasını qeyri-ardıcıl və spontan edir. Nəticədə auditoriya iqlim dəyişikliyinə uzunmüddətli, gündəlik həyatdan uzaq, elmi baxımdan mürəkkəb və dərk edilməsi çətin bir məsələ kimi qəbul edir. Bu isə bir tərəfdən gündəlik həyatımızda hiss etdiyimiz dəyişikliklər və problemlərlə, digər tərəfdən isə global miqyaslı iqlim prosesləri arasında əlaqənin qurulmasını çətinləşdirir.

Belə bir yanaşma həm də cəmiyyətin iqlim dəyişikliklərinə reaksiyasına təsir göstərir: mövzu ya uzaq və abstrakt qəbul olunur, ya da yalnız böhran və fəvqəladə hallar kontekstində diqqət mərkəzinə düşür. Halbuki iqlim dəyişikliyi təkəcə gələcək risk deyil, artıq bu gün iqtisadiyyata, kənd təsərrüfatına, ərzaq təhlükəsizliyinə, su resurslarına və insanların rifahına birbaşa təsir göstərən real bir prosesdir.

Bu tədris modulu fəaliyyət göstərən və gələcək jurnalistlərə, eləcə də kommunikasiya üzrə mütəxəssislərə cəmiyyət üçün aktual olan gündəlik problemləri eyni şəkildə işıqlandırmaqda dəstək olmağı məqsəd qoyur ki, iqlim dəyişikliyi ictimaiyyət üçün daha anlaşılın olsun və eyni zamanda yerli əhaliyə, xüsusilə də fermerlərə dəyən zərər minimuma endirilsin. Bu yanaşma yerli inkişafın dəstəklənməsinə, risklərin daha düzgün izahına və ictimai maraqların qorunmasına xidmət edir.

Bu kontekstdə medianın rolu xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Media yalnız məlumat ötürən vasitə deyil, həm də cəmiyyətin qavrayışını formalaşdıran, qərar qəbul etmə proseslərinə ictimai diqqəti yönəldən və müxtəlif maraqlı tərəflər arasında əlaqə yaradan mühüm aktordur. Buna görə də iqlim mövzularının işıqlandırılmasında ardıcılıq, məsuliyyət və kontekstual yanaşma əsas şərtlərdən biridir.

“Şəxsən mənim üçün 2021-ci ildə Almaniyada baş verən daşqın bir dönüş nöqtəsi oldu. Biz artıq uzun müddətdir bilirdik ki, iqlim böyük problemdir və bu sahədə daha çox işləməliyik. Lakin həmin daşqın bu xəbərləri birbaşa evimizə gətirdi və göstərdi ki, bu artıq yalnız Banqladeşin problemi deyil. Bu mövzunu işıqlandırmaq üçün sadəcə podkast seriyası başlatmaq və ya televiziya sənədli filmi çəkmək kifayət deyil. Bu mövzuya fərqli yanaşmalıyıq. O, dünyanı, iş tərzimizi və hərəkətiliyimizi dəyişəcək.”

- Kai Gniffke, Almaniyanın ən böyük ictimai yayımçısı olan ARD-nin sədri, 2023

Bu sitat iqlim jurnalistikasının qarşısında duran əsas çağırışı açıq şəkildə ifadə edir: mövcud media yanaşmaları artıq kifayət etmir və iqlim mövzusunda yeni, daha dərin və sistemli baxış tələb olunur. Məhz bu tədris modulu da həmin ehtiyaca cavab vermək üçün hazırlanmışdır.

1.2. Modulun məqsədi və hədəf auditoriya

Bu modulun əsas məqsədi jurnalistlərin və kommunikasiya mütəxəssislərinin iqlim dəyişikliyi mövzusunun daha dərin, məsuliyyətli və kontekstə uyğun şəkildə işıqlandırmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Modul iqlimlə bağlı məlumatların yalnız faktların ötürülməsi ilə məhdudlaşmamasını, onların sosial, iqtisadi, gender və kənd təsərrüfatı kontekstində düzgün şərh olunmasını təşviq edir. Xüsusilə qərar qəbulətmə proseslərinin, ictimai iştirak mexanizmlərinin və açıq məlumatların mediada necə izlənməli və izah edilməli olduğu üzərində dayanılır.

Modul iqlim jurnalistikasında proaktiv yanaşmanın, elmi məlumatların anlaşılabilir dilə çevrilməsinin və dezinformasiyanın qarşısının alınmasının vacibliyini ön plana çıxarır. Eyni zamanda iştirakçılara iqlimə duyarlı, gender balanslı və etik kommunikasiya prinsiplərini praktik nümunələr əsasında tətbiq etmək bacarıqları qazandırmağı hədəfləyir.

Hədəf auditoriya aşağıdakı qrupları əhatə edir:

- çap və onlayn media jurnalistləri;
- televiziya və radio əməkdaşları;
- aqro-jurnalistika və aqro-kommunikasiya sahəsində çalışan mütəxəssislər;
- media qurumlarında çalışan redaktorlar və kontent istehsalçıları;
- kommunikasiya, ictimaiyyətlə əlaqələr və məlumatlandırma sahəsində fəaliyyət göstərən mütəxəssislər;
- jurnalistika, kommunikasiya və əlaqəli sahələr üzrə təhsil alan tələbələr.

Modul eyni zamanda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarında çalışan kommunikasiya mütəxəssisləri və ətraf mühit, iqlim və kənd təsərrüfatı mövzularında məlumat yayımı ilə məşğul olan qurumlar üçün də praktik və tətbiq yönümlü resurs kimi nəzərdə tutulmuşdur.

1.3. Modulun strukturu

Bu tədris modulu 5 kreditlik seçmə kurs kimi nəzərdə tutulmuşdur. Modulun məzmunu ali təhsil müəssisələrində "Aqro-jurnalistika", "Aqro-kommunikasiya", "Sosial məsələlərin işıqlandırılması", "Xəbər jurnalistikası" və oxşar fənlər çərçivəsində ən azı 4 akademik saatlıq müəhazirə və seminar bloku kimi inteqrasiya oluna bilər.

Modul iqlim dəyişikliyi mövzusunun mediada və kommunikasiyada sistemli, məsuliyyətli və iqlimə duyarlı yanaşma əsasında işıqlandırılmasını təşviq edir. Xüsusilə kənd təsərrüfatı, ərzaq təhlükəsizliyi, sosial bərabərlik və gender məsələləri kontekstində jurnalistlərin və kommunikasiya mütəxəssislərinin bilik və bacarıqlarının gücləndirilməsinə yönəlib.

Modul aşağıdakı əsas tematik fəsillərdən ibarətdir:

- **Iqlim dəyişir – biz nəyi dəyişirik?**

Bu fəsil iqlim dəyişikliyinə mediada işıqlandırılması zamanı qarşıya çıxan əsas çətinlikləri – mövzunun mürəkkəbliyi, elmi dilin anlaşılabilirliyi, terminoloji problemlər, məsafə effekti, ümitsizlik narrativləri və dezinformasiya risklərini – təhlil edir. Burada əsas anlayışlar izah olunur və modulun sonrakı hissələrinin mənimsənilməsi üçün nəzəri və metodoloji baza formalaşdırılır. Eyni zamanda iqlim dəyişikliyinə sosial və gender təsirlərinə giriş təqdim olunur.

- **Proaktiv və reaktiv kommunikasiya**

Bu fəsil iqlim mövzularının həm hadisədən əvvəl, həm də hadisədən sonra necə işıqlandırılmalı olduğunu izah edir. Fəsildə regionlar üzrə iqlim riskləri, kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın azalması, zərərvericilərin və xəstəliklərin yayılması, su

çatışmazlığı, biomüxtəlifliyin itirilməsi, kiçik fermerlərin dolanışiq vasitələri, ərzaq qiymətlərinin dəyişkənliyi, adaptasiya və dayanıqlılıq məsələləri müzakirə olunur. Bununla yanaşı, müxtəlif media formatları – xəbər, elan, sual-cavab (izahlı material), analitik yazılar və qeyri-ənənəvi müzakirə formatları – üzrə praktik yanaşmalar təqdim edilir.

- **İqlim jurnalistikasında genderə həssas yanaşma**

Bu fəsil iqlim dəyişikliyinə qadınlara və kişilərə fərqli təsirlərini, xüsusilə kənd təsərrüfatı və rural icmalar kontekstində gender bərabərsizliyini təhlil edir. Fəsildə gender stereotipləri, riskli narrativlər, mənbə seçimi və dil istifadəsi məsələlərinə diqqət yetirilir. Məqsəd media nümayəndələrinin genderə həssas, etik və balanslı jurnalistika prinsiplərini praktikada tətbiq etmələrinə dəstək verməkdir.

- **İqlimə duyarlı qərarların şəffaflığı və ictimai iştirak**

Bu fəsil ətraf mühitlə bağlı qərar qəbulətmə proseslərində şəffaflıq və ictimai iştirak mexanizmlərini izah edir. Kurs iştirakçıları skrining, əhatə dairəsinin müəyyənləşdirilməsi (scoping), Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) və Strateji ekoloji qiymətləndirmə (SEQ) kimi prosedurların mediada necə monitorinq olunmalı və ictimaiyyətə necə çatdırılmalı olduğunu öyrənirlər. Fəsildə Azərbaycan qanunvericiliyinə uyğun olaraq ətraf mühitə təsir göstərən fəaliyyətlərin siyahısı təqdim olunur və bu, jurnalistlər üçün mövzuların seçilməsi və kommunikasiya fokusunun müəyyənləşdirilməsi baxımından praktiki baza yaradır.

- **İqlimə duyarlı kommunikasiyada açıq məlumatlar**

Bu fəsil iqlim və kənd təsərrüfatı mövzularının işıqlandırılmasında açıq məlumatların rolunu ön plana çıxarır. Beynəlxalq, regional və yerli açıq məlumat mənbələri təqdim olunur və onların mediada istifadəsi üçün metodoloji yanaşmalar izah edilir. Açıq məlumatlar jurnalistlərə iqlim dəyişikliyinə səbəblərini, təsirlərini və uzunmüddətli meyillərini faktlara əsaslanaraq təqdim etməyə, dezinformasiyanın qarşısını almağa və materialların şəffaflığını artırmağa imkan verir. Fəsildə məlumatların auditoriya üçün anlaşılacaq formada vizuallaşdırılması və izahı ilə bağlı praktik tövsiyələr də yer alır.

- **Kontekstual hava xəbərlərinin işıqlandırılması**

Bu fəsil gündəlik hava proqnozları və meteoroloji xəbərlərə iqlim dəyişikliyi kontekstinin necə əlavə olunmalı olduğunu izah edir. Məqsəd hava xəbərlərini sadəcə informativ deyil, eyni zamanda maarifləndirici və analitik məzmunla çevirməkdir. Fəsil təlimçilər üçün metodoloji göstərişləri və kurs iştirakçıları üçün praktik tapşırıqları əhatə edir və iqlimə duyarlı kommunikasiya bacarıqlarının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Bu struktur modulun həm akademik, həm də praktik kontekstdə çevik istifadəsinə imkan verir. Fəsillər bir-biri ilə məntiqi ardıcılıq təşkil edir və nəzəri anlayışlardan başlayaraq praktik kommunikasiya alətlərinə doğru inkişaf edir. Modulun dizaynı iştirakçıların tənqidi düşünmə, analitik təhlil və etik jurnalistika bacarıqlarını paralel şəkildə gücləndirməyə yönəlib.

1.4. Göstərişlər və tapşırıqlar

Modul təlimçilər üçün metodoloji göstərişləri və kurs iştirakçıları üçün tapşırıqları əhatə edir.

Təlimçilər üçün	Sınıf tapşırığı	Ev tapşırığı
<p>İlk tanışlıq görüşü zamanı modulun məqsədi, əhəmiyyəti və gözlənilən nəticələri aydın şəkildə təqdim edilməlidir. Kurs iştirakçılarına tədris metodologiyası və kursun uğurla başa çatdırılması üçün tələblər ətrafı izah olunmalıdır.</p> <p>Vaxt sərfi: 2 akademik saat</p>	<p>Qrup üç alt qrupa bölünür: 1) yayımçılar (televiziya, radio); 2) qrafik media (çap mətbuatı, onlayn media); 3) sosial media.</p> <p>Hər üç alt qrup son bir ay ərzində müvafiq media növlərini izləməli və ətraf mühitdə baş verən dəyişiklikləri və iqlimlə bağlı məsələləri, xüsusilə kənd təsərrüfatı kontekstində əks etdirən mövzuları müəyyən etməlidir. Hər qrupa tapıntılarını təqdim etmək üçün 10 dəqiqə vaxt ayrılır. Daha sonra müxtəlif media növlərində rast gəlinən mövzuların aktuallığı, işıqlandırılma intensivliyi və dərinliyi, eləcə də çatışmayan mövzular üzrə müzakirə aparılır.</p>	<p>Kurs iştirakçıları iqlim dəyişikliyinə işıqlandırılmasına dair özlərinə ən uyğun hesab etdikləri bir nümunə tapmalı, onu təqdim etməli və materialın nə ilə seçildiyini izah etməlidirlər.</p> <p>Tapşırıq çərçivəsində istifadə olunan terminologiya təhlil edilməli, mənbələr müəyyənləşdirilməli, hədəf auditoriya tanımlanmalı və materialın bu auditoriya üçün aktuallığı qiymətləndirilməlidir.</p>

FƏSİL 2. İQLİM DƏYİŞİR – BİZ NƏYİ DƏYİŞİRİK?

Təlimçilər üçün

Görüşə kurs iştirakçılarının təqdimatları və iqlim dəyişikliyinə mediada işıqlandırılmasına dair ən uğurlu nümunələrin icmalı ilə başlamaq tövsiyə olunur. Təqdimatlar zamanı aşağıdakı suallara diqqət yetirilməlidir:

- Mətn aydındır mı?
- İstifadə olunan mənbələr nə dərəcədə adekvat və etibarlıdır?
- Material potensial auditoriyanın suallarına cavab verir mi?
- Mövzu gələcək fəaliyyət və mümkün həll yollarını göstərirmi?

Bu suallar kurs iştirakçılarının yalnız məzmunu qiymətləndirməyə deyil, eyni zamanda jurnalist mətninin funksional rolunu dərk etməyə kömək edir.

2.1. Nəzəri əsaslar

Son 150 il ərzində iqlim dəyişiklikləri ətraf mühitdə sürətlə baş verən proseslərdən birinə çevrilmişdir. Bunun əsas səbəbi atmosferdə istixana qazlarının konsentrasiyasının kəskin artmasıdır. Karbon qazı (CO₂), metan (CH₄), azot oksidi (N₂O) və su buxarı kimi qazlar istiliyi saxlayaraq istixana effektini gücləndirir və nəticədə global istiləşməyə və iqlim dəyişikliklərinə səbəb olur.

İqlim dəyişikliklərinin sürətli xarakteri cəmiyyətə bu dəyişikliklərə uyğunlaşmaq və onların mənfi təsirini azaltmaq üçün çox az vaxt qoyur. Buna baxmayaraq, bu mövzunun mediada effektiv şəkildə izah olunması bir sıra ciddi çətinliklərlə üzləşir.

2.2. İqlim kommunikasiyasında əsas çətinliklər

İqlim mövzusu ilə bağlı kommunikasiya zamanı auditoriyanı uzaqlaşdıran əsas amillər aşağıdakılardır:

Məsafə	hadisələr zaman və məkan baxımından uzaq kimi təqdim olunur
Mürəkkəblilik	mövzu əsasən elmi və texniki dillə izah edilir
Dil	texniki terminlər çox vaxt aydınlaşdırılmadan istifadə olunur
Çərəsizlik hissi	auditoriya baş verən proseslərə təsir göstərə bilmədiyini düşünür.
Dezinformasiya	yuxarıdakı amillər iqlim dəyişikliyinə şübhə doğurdu və ya uydurma olduğu barədə yanlış narrativlərin yayılmasına şərait yaradır.

Bu amillərin əksəriyyəti yuxarıda təqdim olunan elmi mətn nümunəsində aydın şəkildə görünür. Bu, iqlim-ağıllı kommunikasiya zamanı necə yazmaq lazım olduğuna dair nümunədir. Bu fəsildə əsas məqsəd həmin çətinliklərin aradan qaldırılması üçün metodoloji yanaşmaları təqdim etməkdir.

Məsafəni yaxınlaşdırmaq

İqlim dəyişikliyinə kommunikasiya zamanı əsas yanaşmalardan biri mövzunu “burada və indi” prinsipi ilə təqdim etməkdir. Bunun üçün aşağıdakı üsullardan istifadə edilə bilər:

- yerli əhali arasında sorğular aparmaq
- əkin və məhsul dövrlərində dəyişiklikləri araşdırmaq
- fermerlərin müşahidələrini və təcrübələrini işıqlandırmaq
- heyvandarlıq və kənd təsərrüfatında yaranan yeni riskləri izah etmək

Yerli sakinlərlə müsahibələr və onların gündəlik müşahidələri iqlim dəyişikliklərinin nə qədər sürətlə və real şəkildə baş verdiyini göstərir.

Mürəkkəbliyi sadələşdirmək

Elm iqlim mövzusunun əsas dayağıdır, lakin elmi mətnlər gündəlik media üçün hər zaman uyğun olmur. Jurnalist:

- mövzunu dərinləndirməli,
- alimləri və ekspertləri mənbə kimi istifadə etməli,
- lakin elmi bilikləri gündəlik həyatla əlaqələndirərək sadə dildə təqdim etməlidir.

Əsas məqsəd elmi faktları gizlətmək deyil, onları auditoriya üçün anlaşılan və mənalı etməkdir.

Terminologiyayı izah etmək

İqlim dəyişiklikləri ilə bağlı terminlərin düzgün başa düşülməsi effektiv kommunikasiya üçün vacibdir. Jurnalist terminlərin mənasını bilməli və onları izah edə bilməlidir. Bu fəsilə əlavə edilmiş terminlər siyahısı jurnalistlərə bu istiqamətdə dəstək vermək məqsədi daşıyır. Lakin terminlərin sadəcə təqdim olunması kifayət deyil – onların gündəlik dildə şərhə əsasdır.

Terminologiyanın izahı jurnalistin auditoriya ilə etibarlı əlaqə qurmasının əsas şərtlərindən biridir. Terminlər izah edilmədikdə və ya kontekstdən kənar təqdim edildikdə, mövzu həm anlaşılmaz, həm də uzaq görünə bilər. Buna görə də iqlim jurnalistikasında terminlərin yalnız düzgün istifadəsi deyil, onların gündəlik həyatla əlaqələndirilməsi və praktik nümunələrlə izahı xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Çıxış yollarını göstərmək

İqlim mövzusunda yalnız problemlərə fokuslanmaq auditoriyada ümitsizlik və laqeydlik yarada bilər. Buna görə də həll yönümlü və konstruktiv jurnalistika mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu yanaşma auditoriyayı qorxutmaq əvəzinə, onu məlumatlandırır və motivasiya edir. Bu kontekstdə tez-tez konstruktiv jurnalistika nəzəriyyəsi istifadə olunur:

Meyar	Xəbər yönümlü (Operativ)	Araşdırma yönümlü	Konstruktiv
Zaman	İndi	Dünən	Sabah
Məqsəd	Operativlik	Cinayətin/pozuntunun ifşası	Ruhlandırma
Əsas suallar	Nə? Harada?	Kim? Niyə?	İndi nə etməli? Necə?
Üslub	Dramatik	Tənqidi	Maraq oyadan, motivasiyaedici
Rol	Polis	Hakim	Fasilitator, vasitəçi
Fokus	Dram, konflikt	Qurban	Problemin həlli, ən yaxşı təcrübələr

Bu amillər bir-biri ilə sıx bağlıdır və əksər hallarda paralel şəkildə fəaliyyət göstərir. Nəticədə auditoriya iqlim mövzunu ya öz gündəlik həyatından uzaq, ya da həddindən artıq mürəkkəb və təsirsiz bir problem kimi qəbul edir ki, bu da effektiv ictimai dialoqu və davranış dəyişikliyinə zərər verir.

Terminlər üzrə	Ev tapşırığı
Mövzunun əvvəlində kurs iştirakçıları tərəfindən təqdim olunmuş nümunələrə qayıdaraq müzakirə açın. Qrup müzakirəsi zamanı həmin nümunələrdə qeyd olunan məsafə, mürəkkəblik və terminologiya ilə bağlı çətinliklərin aradan qaldırılıb qaldırılmadığını qiymətləndirin. Həmçinin bu nümunələrin həll yönümlü məzmun kimi qiymətləndirilib qiymətləndirilə bilməyəcəyini müzakirə edin.	Kurs iştirakçılarına təqdim etdikləri materiallarda istifadə olunan terminləri seçmək və onları öz sözləri ilə izah etmək tapşırılır. Tapşırıq yazılı şəkildə təqdim edilməli və növbəti dərsdə müzakirə olunmalıdır.

2.3. İqlim dəyişikliyinə sosial və gender təsirləri

İqlim dəyişikliyi yalnız ekoloji və ya elmi problem deyil, eyni zamanda dərin sosial təsirlərə malik kompleks bir prosesdir. İqlimlə bağlı risklər və təsirlər cəmiyyətin bütün üzvlərinə eyni şəkildə təsir göstərmir; sosial status, gəlir səviyyəsi, yaş, yaşayış yeri və gender amilləri bu təsirlərin necə və hansı dərəcədə hiss olunmasını müəyyən edir. Bu baxımdan iqlim dəyişikliyinə sosial ölçüsünün mediada düzgün və balanslı şəkildə işıqlandırılması xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Kənd və yarımkənd ərazilərində iqlim dəyişikliyi daha çox dolayı sosial nəticələr vasitəsilə özünü göstərir. Məhsuldarlığın azalması, su çatışmazlığı, torpaq deqradasiyası və hava şəraitinin qeyri-sabitliyi ailələrin gəlir imkanlarını məhdudlaşdırır, dolanışıq risklərini artırır və məcburi uyğunlaşma strategiyalarına ehtiyac yaradır. Bu proseslər xüsusilə kiçik fermer təsərrüfatları və təbii resurslardan birbaşa asılı olan icmalar üçün daha həssasdır.

Gender baxımından isə iqlim dəyişikliyi qadınlar və kişilər üçün fərqli risklər və yüklər yaradır. Bir çox cəmiyyətlərdə, o cümlədən kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan ailələrdə qadınlar su təminatı, ev təsərrüfatının idarə olunması və qeyri-rəsmi kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə daha sıx bağlıdırlar. İqlim riskləri artdıqca bu sahələrdə yükün artması qadınların vaxt, sağlamlıq və iqtisadi imkanlarına mənfi təsir göstərə bilər. Eyni zamanda qərar qəbul etmə proseslərində qadınların təmsilçiliyinin məhdud olması onların ehtiyac və baxışlarının iqlim siyasətləri və layihələrində lazımi səviyyədə nəzərə alınmamasına səbəb ola bilər.

Media iqlim dəyişikliyinə sosial və gender təsirlərini işıqlandırarkən yalnız “zərərçəkən qruplar” yanaşması ilə kifayətlənməməli, həm də qadınların və kişilərin uyğunlaşma, dayanıqlılıq və yerli biliklərə əsaslanan həllərdə oynadığı rolunu göstərməlidir. Bu, bir tərəfdən stereotiplərin dərinləşməsinin qarşısını alır, digər tərəfdən isə daha balanslı və həqiqətə uyğun narrativlərin formalaşmasına kömək edir.

Bu mövzunun sistemli şəkildə işıqlandırılması jurnalistlərə iqlim dəyişikliyinə abstrakt global problem kimi deyil, gündəlik sosial reallıqlarla əlaqəli proses kimi təqdim etməyə imkan verir və oxucu, dinləyici və ya tamaşaçı üçün mövzunun aktuallığını artırır.

FƏSİL 3. PROAKTİV VƏ REAKTİV KOMMUNİKASIYA

3.1. Riskləri, ehtiyacları və elmi necə izah etməli

İqlim mövzusu ilə bağlı media materiallarının böyük əksəriyyəti reaktiv xarakter daşıyır və artıq baş vermiş hadisələrə cavab verməyə yönəlir. Bu cür materiallar əsasən fəvqəladə halları, təbii fəlakətləri və ya kəskin hava hadisələrini işıqlandırır. Proaktiv kommunikasiya nümunələrinə isə daha nadir hallarda rast gəlinir və mövcud olduqda belə, onlar çox vaxt texniki, elmi və geniş auditoriya üçün çətin anlaşılacaq formada təqdim olunur.

Halbuki həm proaktiv, həm də reaktiv kommunikasiya iqlim jurnalistikasında mühüm rol oynayır və bir-birini tamamlayır. Effektiv iqlim kommunikasiyası bu iki yanaşmanın balanslı şəkildə tətbiqini tələb edir və risklərin, ehtiyacların və elmi məlumatların auditoriya üçün anlaşılacaq, kontekstual və praktik dildə izah olunmasına əsaslanmalıdır.

Bu kontekstdə jurnalistin əsas vəzifəsi yalnız hadisəni təsvir etmək deyil, həm də onun səbəblərini, mümkün nəticələrini və alternativ ssenarilərini izah etməkdir. Elmi məlumatlar qorxuducu və ya uzaq görünməməli, əksinə, gündəlik həyatla əlaqələndirilərək təqdim olunmalıdır. Risklərin izahı real ehtiyaclarla uzlaşdırıldıqda və elmi biliklər konkret nümunələrlə dəstəkləndikdə, auditoriya mövzunu daha asan qəbul edir və ona daha məsuliyyətli şəkildə yanaşır.

Bu yanaşma iqlim mövzularının yalnız böhran anlarında deyil, davamlı və sistemli şəkildə işıqlandırılmasına, eləcə də cəmiyyətin iqlim risklərinə hazırlıq səviyyəsinin artırılmasına xidmət edir. Həm proaktiv, həm də reaktiv kommunikasiya kateqoriyaları eyni dərəcədə vacibdir.

Bu mərhələdə jurnalist riskləri sensasiya yaratmaq üçün deyil, qərarverməni və davranış dəyişikliyinə dəstəkləmək üçün izah etməlidir. Elmi məlumat ehtiyaclarla uzlaşdırıldıqda və real seçim imkanları ilə təqdim edildikdə, kommunikasiya maarifləndirici olmaqla yanaşı, gücləndirici təsir göstərir.

3.2. Proaktiv kommunikasiya

Proaktiv kommunikasiya böhran və ya hadisə baş verməzdən əvvəl məlumatlandırma və maarifləndirməyə yönəlmiş yanaşmadır. Onun əsas məqsədi:

- potensial risklər barədə əvvəlcədən məlumat vermək;
- ictimaiyyətin hazırlıq səviyyəsini artırmaq;
- iqlim dəyişikliklərinin mümkün təsirlərini izah etmək;
- maraqlı tərəflər arasında dialoqu təşviq etməkdir.

Bu yanaşma vasitəsilə media iqlim risklərini uzaq və abstrakt təhlükə kimi deyil, real və idarə edilə bilən proses kimi təqdim edə bilər. Proaktiv kommunikasiya xüsusilə kənd təsərrüfatı, su ehtiyatlarının idarə olunması və ərzaq təhlükəsizliyi kimi sahələrdə əhəmiyyətlidir. Bu yanaşma media üçün yalnız məlumatlandırma funksiyasını deyil, həm də risklərin azaldılması və cəmiyyətin davamlılıq potensialının gücləndirilməsi istiqamətində aktiv rol oynamaq imkanını yaradır.

3.3. Reaktiv kommunikasiya

Reaktiv kommunikasiya artıq baş vermiş hadisələrə cavab olaraq həyata keçirilir və əsasən:

- fəvqəladə vəziyyətlərin işıqlandırılmasını;
- yaranmış problemlərin izahını;
- ilkin təsirlərin və nəticələrin dəyərləndirilməsini əhatə edir.

Bu cür kommunikasiya ictimaiyyətin operativ məlumatlandırılması baxımından vacibdir. Lakin yalnız reaktiv yanaşma ilə kifayətlənmək iqlim dəyişikliklərini təsadüfi və gözlənilməz hadisələr silsiləsi kimi təqdim edir və onların sistemli xarakterini kölgədə qoyur. Buna görə də reaktiv kommunikasiya proaktiv yanaşma ilə tamamlanmadıqda, iqlim dəyişikliklərinin səbəb-nəticə əlaqələri auditoriya üçün natamam və parçalanmış şəkildə formalaşır.

Təlimçilər üçün

Bu fikri praktiki olaraq yoxlayın. Qrupu 5–6 nəfərlik alt qruplara bölün və onlardan son altı ay ərzində yayımlanmış iqlimlə bağlı kommunikasiya nümunələrini nəzərdən keçirməyi xahiş edin. Daha sonra bu nümunələri reaktiv və proaktiv kommunikasiya kateqoriyalarına ayırın. Sonda əldə olunan kəmiyyət nəticələrini birlikdə ümumiləşdirin.

3.4. Kənd təsərrüfatı, ərzaq təhlükəsizliyi və biomüxtəliflik kontekstində əsas mövzular

Proaktiv və reaktiv kommunikasiya çərçivəsində aşağıdakı mövzular xüsusi diqqət tələb edir:

Regionlar üzrə dəyişikliklər – iqlim dəyişiklikləri temperatur və yağıntı rejimlərini dəyişərək bəzi regionlarda ənənəvi kənd təsərrüfatı fəaliyyətini çətinləşdirir, digər regionlarda isə yeni imkanlar yaradır.

Məhsuldarlığın azalması – quraqlıqlar, daşqınlar, istilik dalğaları və digər ekstremal hava hadisələri məhsuldarlığın azalmasına və ya tam itirilməsinə səbəb ola bilər.

Zərərvericilərin və xəstəliklərin yayılması – temperatur və rütubət dəyişiklikləri zərərvericilərin və xəstəliklərin yeni ərazilərə yayılmasına şərait yaradır və bu, bitkiçilik və heyvandarlıq üçün əlavə risklər yaradır.

Su çatışmazlığı – yağıntıların qeyri-bərabər paylanması və buxarlanmanın artması su ehtiyatlarının azalmasına gətirib çıxarır və bu da suvarma sistemlərinə və ərzaq istehsalına birbaşa təsir göstərir.

Biomüxtəlifliyin itirilməsi – iqlim dəyişiklikləri ekosistemlərin tarazlığını pozur, bəzi növlərin yox olma riskini artırır və kənd təsərrüfatı sistemlərinin dayanıqlılığını zəiflədir.

Kiçik fermerlər və dolanışq vasitələri – kiçik fermerlər resurslara məhdud çıxış səbəbindən iqlim risklərinə daha həssasdırlar və gəlir itkisi, borclanma və miqrasiya ilə üzləşə bilərlər.

Ərzaq qiymətlərinin dəyişkənliyi – iqlimlə bağlı istehsal itkiləri ərzaq bazarlarında qiymətlərin artmasına və qeyri-sabitliyə səbəb olur ki, bu da xüsusilə həssas əhali qruplarına mənfi təsir göstərir.

Adaptasiya və dayanıqlılıq – yeni əkin üsulları, quraqlığa davamlı bitkilər, suyun səmərəli idarə olunması və sosial dəstək mexanizmləri iqlim risklərinə uyğunlaşmanın əsas alətləridir.

3.5. Media formatları və yanaşmalar

Yuxarıda sadalanan mövzuların effektiv işıqlandırılması üçün müxtəlif media formatlarından istifadə oluna bilər:

- **Mesaj** – diqqəti cəlb edən əsas fikir və ya çağırış;
- **Elan** – hadisə və ya müzakirə barədə əvvəlcədən məlumatlandırma;

- **Sual-cavab (izahlı material)** – mürəkkəb mövzuların sadə dildə izahı;
- **Qeyri-ənənəvi müzakirə** – auditoriyanın gündəlik mühitində aparılan açıq dialoq və müzakirələr.

Bu formatlar iqlim mövzularının auditoriya üçün daha anlaşılın, maraqlı və praktik şəkildə təqdim olunmasına imkan yaradır.

NÜMUNƏ No 1.

Ümumdünya Ətraf Mühit Günü 2026-nın ev sahibliyini Azərbaycan Respublikasının edəcəyi rəsmi elan edilib; bu beynəlxalq tədbir iqlim dəyişikliyi və ətraf mühitin qorunması üzrə qlobal təşəbbüslərə diqqət çəkəcəkdir.

<https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/republic-azerbaijan-host-world-environment-day-2026>

Bu misal ELAN nümunəsidir.

Elan formatı auditoriyanı qarşıdan gələn hadisə, müzakirə və ya qərar barədə əvvəlcədən məlumatlandırmaq üçün istifadə olunur və iqlim mövzularında ictimai iştirakın təşviqində mühüm rol oynayır. Bu cür formatlar cəmiyyətin diqqətini vaxtında cəlb etməyə, mövzunun əhəmiyyətini öncədən izah etməyə və insanları prosesə hazırlamağa imkan verir. Xüsusilə yerli səviyyədə aparılan iqlimlə bağlı qərarların işıqlandırılmasında elanlar media ilə ictimaiyyət arasında körpü rolunu oynayır.

NÜMUNƏ No 2.

İstilik stresi inəklərə necə təsir edir? Bu hal özünü necə göstərir?

İstilik stresi inəklərdə maddələr mübadiləsinin pozulmasına səbəb olur, yem qəbulunu azaldır, nəticədə süd məhsuldarlığı aşağı düşür, çəki itkisi müşahidə olunur, xəstəliklərə həssaslıq artır, həmçinin çoxalma qabiliyyəti zəifləyir. Bu vəziyyət uzun müddət davam etdikdə heyvanların ümumi sağlamlığına və fermerlərin iqtisadi vəziyyətinə ciddi mənfi təsir göstərə bilər.

Şamaxı, Azərbaycan

Bu misal SUAL-CAVAB nümunəsidir – izahlı format.

İqlimlə bağlı kommunikasiya sahəsində, əvvəl də qeyd olunduğu kimi, izah edilməli olan çoxsaylı məsələlər mövcuddur. Buna görə də həddindən artıq texniki və ya dərin elmi mətnlərdən çəkinmək, əvəzində isə məlumatı geniş ictimaiyyət üçün sadə, aydın və praktik formada təqdim etmək vacibdir. Sual-cavab formatı bu baxımdan xüsusilə effektivdir, çünki o, insanların gündəlik həyatda onları maraqlandıran və narahat edən suallara birbaşa cavab almaq ehtiyacına əsaslanır.

Məsələn, “İstilik stresi inəklərə necə təsir edir?” və ya “Bu hal özünü hansı əlamətlərlə göstərə bilər?” kimi suallar adi bir fermerin verə biləcəyi real və praktik suallardır. Bu cür suallar kənd təsərrüfatı və ətraf mühit mövzularına fokuslanan ixtisaslaşmış media platformaları və ya televiziya proqramları tərəfindən hazırlanan izahlı video və ya mətn materiallarında cavablandırıla bilər. Sadə dildə, real nümunələr və gündəlik müşahidələr əsasında təqdim olunan bu cür məzmun auditoriya tərəfindən daha asan qavranılır və çox vaxt həmin platformalarda yayımlanan digər materiallarla müqayisədə daha geniş maraq doğurur.

NÜMUNƏ No 3

<https://www.youtube.com/watch?v=4yxWBWsWLDk>

Zaqatala, Azərbaycan

Bu misal QEYRI-ƏNƏNƏVİ format nümunəsidir.

Məqalə, müzakirə və reportaj kimi ənənəvi media formatları mənbələrin strukturlaşdırılmış təqdimatını təmin etsə də, iqlimlə bağlı kommunikasiya təbii müzakirə mühitinin yaradılmasından əlavə fayda əldə edə bilər. Fermerlərin və digər maraqlı tərəflərin özlərinə tanış mühitdə açıq dialoqa cəlb olunması daha effektiv nəticələr verir.

Bu yanaşma Azərbaycanda da regional televiziya kanalları və yerli media platformaları tərəfindən uğurla tətbiq oluna bilər. Məsələn, kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan icmaların birbaşa təsirləndiyi mövzular – su çatışmazlığı, heyvandarlıq, əkinçilik və iqlim riskləri – fermerlərin **gündəlik fəaliyyət göstərdikləri məkənlərdə**, müvafiq mütəxəssislərin və digər maraqlı tərəflərin iştirakı ilə müzakirə oluna bilər.

Həmçinin, bu yanaşma kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan icmaların üzleşdiyi **real çətinlikləri birbaşa onların öz baxış bucağından** göstərməyə imkan verir. Fermerlər və istehsalçılar öz təcrübələrinə əsaslanaraq ətraf mühitdə baş verən dəyişikliklərin məhsuldarlığa necə təsir etdiyini izah edir, zərərvericilərin yayılması, uyğun olmayan və ya keyfiyyətsiz dərmanlardan istifadənin nəticələri, eləcə də düzgün müalicə üsullarının çatışmazlığı kimi problemləri müzakirə edirlər.

Eyni zamanda bu cür müzakirələr kənd təsərrüfatının bir sahəsində görülən tədbirlərin digər sahələrə göstərə biləcəyi **dolayı və mənfi təsirləri** də üzə çıxarır. Məsələn, bitkiçilikdə istifadə olunan kimyəvi maddələr heyvandarlıq və ya

arıçılıq kimi digər sahələr üçün risklər yarada bilər. Fermerlər sektorlararası əlaqələrin gücləndirilməsinin vacibliyini vurğulayır və iri infrastruktur layihələrinin kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərinə birbaşa təsirini müzakirə edirlər.

Formatlarla bağlı əsas tövsiyə ondan ibarətdir ki, **hədəf auditoriya üçün faydalı, cəlbedici, maraqlı və asan anlaşılan** hekayəçilik üsulları və platformalar seçilsin. Bu məqsədlə qeyri-ənənəvi texniki həllərdən və yaradıcı yanaşmalardan istifadə oluna bilər. Belə alətlər müzakirələri daha canlı və əlçatan edir, məlumatın auditoriyaya daha effektiv şəkildə çatdırılmasına şərait yaradır.

Hekayəçilikdə istifadə olunan standart formatlara görə iqlimlə bağlı media materiallarının **maraqlı olmadığı və auditoriya tərəfindən tələb görmədiyi** barədə geniş yayılmış bir stereotip mövcuddur. Lakin yuxarıda təqdim olunan nümunələr, eləcə də aşağıda göstəriləcək digər misallar bu yanlış təsəvvürü təkzib edir.

Ev tapşırığı

Tələbələrə aşağıdakı struktura uyğun sinopsis hazırlamaları xahiş olunur:

- Layihənin adı / işçi başlıq
- Məqsəd / əsas ideya (insight)
- Fon məlumatı (indiyədək nə məlumdur? Mövzu digər müəlliflər və ya media tərəfindən necə işıqlandırılıb?)
- Mənbələr: həm insan mənbələri, həm də sənədli və digər material mənbələri
- Forma və formatlar
- Yayım platformaları
- Hazırlıq müddətləri
- Bütçə

Tapşırıq yazılı formada təqdim edilməlidir, lakin onun müzakirəsi qrup söhbəti formatında aparılmalıdır. Vaxt məhdudiyyəti səbəbindən bütün işləri müzakirə etmək mümkün olmadıqda, müxtəlif səviyyəli tapşırıqlara – ən yaxşıdan orta səviyyəli işlərə qədər – üstünlük verilməlidir. Uğursuz nümunələrə fokuslanmaqdan çəkinmək tövsiyə olunur; bunun əvəzinə müzakirə zamanı tövsiyələr verilməli, zəif işlərin müəlliflərinə planlarında nələrin düzəldilməli olduğu aydın şəkildə izah edilməlidir.

FƏSİL 4. İQLİM JURNALİSTİKASINDA GENDERƏ HƏSSAS YANAŞMA

İqlim jurnalistikası yalnız faktların ötürülməsi deyil, həm də sosial reallıqların düzgün və balanslı təqdim edilməsidir. Bu kontekstdə genderə həssas yanaşma mövzunun dərinliyini artırır, yanlış ümumiləşdirmələrin qarşısını alan və cəmiyyətin müxtəlif qruplarının təcrübəsini görünən edən mühüm metodoloji alətdir.

Gender aspektinin nəzərə alınmaması iqlim mövzularının sadələşdirilmiş, natamam və bəzən də stereotipləri gücləndirən formada təqdim olunmasına səbəb ola bilər. Bu fəsil jurnalistlərə və kommunikasiya mütəxəssislərinə iqlim dəyişikliyinə qadınlara və kişilərə fərqli təsirlərini anlamaq, kənd təsərrüfatı kontekstində gender rollarını düzgün təqdim etmək və media materiallarında gender balansını qorumaq üçün nəzəri və praktik alətlər təqdim edir.

4.1. İqlim dəyişikliyinə qadınlara və kişilərə fərqli təsirləri

İqlim dəyişikliyi qadınlara və kişilərə eyni risklər yaratmır və bu fərq bioloji xüsusiyyətlərdən deyil, əsasən sosial rollar, resurslara çıxış və qərar qəbul etmə imkanları ilə bağlıdır. Bir çox cəmiyyətlərdə qadınlar su, ərzaq təminatı, ev təsərrüfatının idarə olunması və ailə üzvlərinin qayğısı ilə daha sıx əlaqəlidir. İqlim riskləri artdıqca bu sahələrdə yükün artması qadınların vaxtına, sağlamlığına və iqtisadi imkanlarına birbaşa təsir göstərir.

Kişilər isə tez-tez daha riskli və fiziki əmək tələb edən sahələrdə – intensiv kənd təsərrüfatı, mövsümi miqrasiya, infrastruktur fəaliyyəti – iştirak edirlər və ekstremal hava hadisələri zamanı fərqli təhlükələrlə üzləşirlər. Media bu fərqləri “kim daha çox zərər görür” müzakirəsi kimi deyil, fərqli risk və təsir mexanizmləri kontekstində təqdim etməlidir.

Jurnalistlər üçün əsas çağırış iqlim dəyişikliyinə yalnız statistik göstəricilər vasitəsilə deyil, real həyat təcrübələri və gündəlik təsirlər üzərindən izah etməkdir. Bu zaman qadınların və kişilərin səsi, baxışı və təcrübəsi balanslı şəkildə materiallara daxil edilməlidir.

4.2. Kənd təsərrüfatında gender aspektləri və media məsuliyyəti

Kənd təsərrüfatı iqlim dəyişikliyinə ən həssas sahələrdən biridir və bu sahədə gender rolları xüsusilə qabarıqdır. Bir çox regionlarda qadınlar qeyri-rəsmi və görünməyən kənd təsərrüfatı əməyinin əsas daşıyıcılarıdır: toxum seçimi, kiçik heyvandarlıq, ailə üçün istehsal və məhsulun ilkin emalı onların üzərinə düşür. Lakin bu fəaliyyətlər mediada və rəsmi statistikada tez-tez yetərinə əks olunmur.

Media kənd təsərrüfatı mövzularını işıqlandırarkən:

- qadınları yalnız “yardımçı” və ya “zərərçəkən” kimi təqdim etməməli,
- onların yerli biliklərini, uyğunlaşma təcrübələrini və innovativ yanaşmalarını göstərməlidir.

Gender balansının qorunmaması kənd təsərrüfatında iqlim risklərinin yanlış qavranılmasına və həll yollarının natamam təqdim olunmasına səbəb ola bilər. Bu baxımdan media həm məlumatlandırıcı, həm də məsuliyyət daşıyan aktor kimi çıxış edir.

4.3. Gender stereotipləri və riskli narrativlər

İqlim jurnalistikasında ən geniş yayılmış problemlərdən biri stereotiplərin təkrarlanmasıdır. Qadınların daim passiv, köməyə möhtac, kişilərin isə əsas qərarverici və “xilasedici” kimi təqdim olunması reallığı sadələşdirir və sosial bərabərsizliyi dərinləşdirir.

Riskli narrativlərə aşağıdakılar daxildir:

- qadınların yalnız zərərçəkən kimi təsviri;
- kişilərin ekoloji risklərə qarşı “təbii olaraq daha dözümlü” göstərilməsi;
- iqlim həllərinin yalnız texniki və kişi-dominant sahələrə aid edilməsi.

Genderə həssas jurnalistika bu yanaşmaları sorğulamalı, alternativ hekayələr və müxtəlif baxış bucaqları təqdim etməlidir.

4.4. Genderə həssas dil və mənbə seçimi

Dil media materialının auditoriya tərəfindən necə qəbul olunacağını müəyyən edən əsas vasitələrdən biridir. Genderə həssas dil:

- ümumiləşdirici və istisnaedici ifadələrdən çəkinməyi,
- qadın və kişilərin görünən və görünməyən rollarını balanslı təqdim etməyi,
- mənbə seçimində müxtəlifliyi təmin etməyi tələb edir.

Jurnalistlər ekspert seçərkən yalnız rəsmi və ənənəvi mənbələrlə kifayətlənməməli, qadın mütəxəssisləri, yerli icma nümayəndələrini və praktik bilik daşıyıcılarını da materiallara daxil etməlidirlər. Bu yanaşma materialın etibarlılığını və dərinliyini artırır.

4.5. Genderə həssas jurnalistika: praktik tövsiyələr

Genderə həssas yanaşmanın tətbiqi üçün jurnalistlər aşağıdakı praktik prinsipləri rəhbər tuta bilərlər:

- material hazırlanarkən “Bu mövzu qadınlara və kişilərə necə fərqli təsir edir?” sualını vermək;
- mənbə və müsahibələrdə gender balansına diqqət yetirmək;
- stereotipləri gücləndirən vizual və ifadələrdən çəkinmək;
- qadınları yalnız problem kontekstində deyil, həllin bir hissəsi kimi təqdim etmək;
- kənd təsərrüfatı və iqlim mövzularında yerli bilik və təcrübələri ön plana çıxarmaq.

Bu prinsiplərin tətbiqi iqlim jurnalistikasının keyfiyyətini yüksəldir, ictimai etimadı artırır və daha inklüziv informasiya mühiti formalaşdırır.

FƏSİL 5. İQLİMƏ DUYARLI QƏRARLARIN ŞƏFFAFLIĞI VƏ İCTİMAİ İŞTİRAK

5.1. Məlumat almaq hüququ və ictimai iştirakın əhəmiyyəti

Hər bir cəmiyyət üçün – qanunların necə yazılmasından asılı olmayaraq – ətraf mühitin mövcud vəziyyəti, eləcə də ona təsir edən potensial və ya artıq baş vermiş təsirlər barədə məlumat almaq hüququ fundamental hüquq hesab olunur. İqlim dəyişiklikləri kontekstində bu hüquq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki qəbul edilən qərarlar uzunmüddətli ekoloji, sosial və iqtisadi nəticələrə malikdir.

Demokratik ölkələrdə yerli icmalar ətraf mühitlə və iqlimlə bağlı qərar qəbul etmə prosesində iştirak etmək hüququna malikdirlər. Ən səmərəli idarəetmə sistemlərində qərarlar ekoloji meyarlara üstünlük verilməklə, elmi əsaslara söykənərək və ictimai maraqlar nəzərə alınaraq qəbul olunur.

Qərar qəbul etmə prosesində dövlət orqanları yerli sakinlərin rəy və təkliflərini nəzərə almağa borcludur. Bu xüsusilə:

- dövlət və özəl təşəbbüslərin icrası zamanı,
- yerli və ya transsərhəd təsirlərin mümkün olduğu hallarda,
- ətraf mühitə və insan sağlamlığına əhəmiyyətli risklərin mövcudluğu zamanı aktualıq qazanır.

5.2. Qərarların qiymətləndirilməsi zamanı əsas təsir sahələri

İqlimə duyarlı qərarların qəbulunda və qiymətləndirilməsində bir sıra əsas təsir sahələri nəzərə alınmalıdır. Media nümayəndələri və kommunikasiya mütəxəssisləri bu sahələrin hər birinin qərar sənədlərində necə əks olunduğunu diqqətlə izləməlidirlər.

Qiymətləndirmə zamanı nəzərə alınmalı əsas istiqamətlərə aşağıdakılar daxildir:

- təbii və sosial mühitə təsir;
- insanların həyatı və sağlamlığına təsir;
- mədəni irsə mümkün təsirlər;
- maddi dəyərlərə və yaşayış mühitinə təsir.

Bu təsir sahələrinin formal şəkildə deyil, real və əsaslandırılmış formada qiymətləndirilməsi ictimai etimadın formalaşması baxımından həlledici rol oynayır. Bu kontekstdə media məlumat almaq hüququnun reallaşmasında əsas vasitəçi və ictimai maraqların daşıyıcısı kimi çıxış edir.

5.3. Azərbaycan qanunvericiliyində əsas normativ-hüquqi aktlar və onların tətbiqi

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində və praktikada vətəndaşların ətraf mühitlə bağlı qərar qəbul etmə prosesində iştirakını təmin edən bir sıra hüquqi və institusional mexanizmlər mövcuddur. Bu mexanizmlər vətəndaşların məlumat almaq, rəy bildirmək və qərarlara təsir göstərmək imkanlarını nəzərdə tutur. İctimai rəyin nəzərə alınması və ictimai müzakirələrin aparılması aşağıdakı normativ-hüquqi aktların ümumi və xüsusi müddəalarına əsaslanır:

- **“Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Qanun** – ətraf mühitin qorunması sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini və ictimai iştirakın ümumi çərçivəsini müəyyən edir;
- **“Ekoloji ekspertiza haqqında” Qanun** – planlaşdırılan fəaliyyətlərin ekoloji təsirlərinin qiymətləndirilməsi zamanı ictimai maraqların və rəylərin nəzərə alınmasını nəzərdə tutur;
- **“İctimai iştirakçılıq haqqında” Qanun** – ictimai müzakirələrin, ictimai dinləmələrin və digər iştirak formalarının hüquqi əsaslarını müəyyən edir;

- **“Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsi”** – ərazi planlaşdırılması və tikinti layihələri üzrə qərarların qəbulunda ekoloji və ictimai maraqların nəzərə alınmasını tələb edir;
- **“Torpaq Məcəlləsi” və “Su Məcəlləsi”** – torpaq və su resurslarından istifadə ilə bağlı qərarlarda ictimai maraqların və ekoloji təsirlərin qiymətləndirilməsi üçün hüquqi baza yaradır.

Bu normativ aktlar birlikdə ictimai müzakirələrin keçirilməsini təşviq edən və mümkün edən hüquqi çərçivə formalaşdırır, baxmayaraq ki, onların praktiki tətbiqi müxtəlif sahələrdə fərqli ola bilər.

Beləliklə, ictimaiyyətin ətraf mühitlə bağlı məlumatlara çıxışı və qərar qəbul etmə prosesində iştirakı bir-birini tamamlayan, lakin fərqli funksiyalar daşıyan mexanizmlərdir. Açıq və əlçatan informasiya ictimai iştirak üçün zəruri əsas yaradır, ictimai rəy və müzakirələr isə bu məlumatların praktiki qərarlara təsir göstərməsini təmin edir. Bu iki mexanizmin effektiv işləməsi iqlimə duyarlı qərarların daha şəffaf, əsaslandırılmış və ictimai maraqlara uyğun qəbul olunmasına şərait yaradır.

5.4. İctimai iştirakın formaları və mərhələləri

İctimai iştirak müxtəlif mərhələlərdə və formalarda təmin oluna bilər və bu mərhələlərin hər biri medianın diqqət mərkəzində olmalıdır.

5.4.1. Rəy və təkliflərin təqdim edilməsi

Vətəndaşlar ətraf mühitə dair informasiya almaq hüququndan istifadə edərək dövlət və yerli icra orqanlarına rəy və təkliflərini yazılı formada, şifahi formada, o cümlədən ictimai müzakirələr zamanı, elektron formada, müəllifin və göndəricinin etibarlı identifikasiyasını təmin etməklə təqdim edə bilərlər.

Bu mexanizmlər Azərbaycan Respublikasının “Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında”, “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunları, eləcə də “İctimai iştirakçılıq haqqında” Qanun ilə uyğunluq təşkil edir.

5.4.2. İctimai müzakirələr barədə məlumatlandırma

İctimaiyyətə ictimai müzakirələrin məqsədi, vaxtı, keçirilmə yeri, keçirilmə forması, zəruri sənədlərlə tanış olmaq imkanları barədə tam, aydın və vaxtında məlumat verilməlidir. İctimai müzakirələr açıq xarakter daşmalı və istənilən maraqlı şəxs üçün iştirakı təmin edilməlidir. Bu yanaşma Azərbaycan Respublikasında ictimai iştirakçılıq prinsiplərinə uyğun olaraq tətbiq edilir.

5.5. Media üçün əsas vəzifə: formal yox, məzmunlu iştirakın monitorinqi

Ətraf mühitlə bağlı məlumatlara çıxış və qərar qəbul etmə prosesində iştirakı bir-birini tamamlayan, lakin fərqli funksiyalar daşıyan mexanizmlərdir. Açıq və əlçatan informasiya ictimai iştirak üçün zəruri baza yaradır, ictimai müzakirələr və rəy mexanizmləri isə bu məlumatların real qərarlara təsir etməsini təmin edir.

Bu mərhələdə media üçün əsas vəzifə ictimai iştirakın:

- formal xarakter daşıyıb-daşmadığını,
- real təsir imkanları yaradıb-yaratmadığını,
- qərar sənədlərində əks olunub-olunmadığını yoxlamaqdan ibarətdir.

Media nümayəndələri ictimai iştirak mexanizmlərinin yalnız qanunvericilikdə nəzərdə tutulması ilə kifayətlənməməli, onların praktikada necə tətbiq olunduğunu araşdırmalıdırlar.

Beləliklə, iqlimə duyarlı qərarların şəffaflığı və ictimai iştirak bir-birindən ayrı deyil, bir-birini tamamlayan proseslərdir. Bu mexanizmlərin effektiv işləməsi qərarların daha əsaslandırılmış, ictimai maraqlara uyğun və uzunmüddətli baxımdan dayanıqlı qəbul olunmasına şərait yaradır. Bu kontekstdə media yalnız müşahidəçi rolunda çıxış etmir, eyni zamanda ictimai maraqların qorunmasında və qərar qəbul etmə prosesinin şəffaflığının təmin edilməsində aktiv nəzarət mexanizmi funksiyasını daşıyır.

FƏSİL 6. ƏTRAF MÜHİTLƏ BAĞLI QƏRAR QƏBULETMƏ PROSEDURLARI VƏ MEDIA MONİTORİNQİ

Bu fəsil ətraf mühitə və iqlimə təsir göstərən qərarların qəbulunda tətbiq olunan əsas prosedurları, onların mərhələlərini və bu proseslərdə formalaşan əsas sənədləri media baxımından sistemli şəkildə izah edir. Fəsilin məqsədi jurnalistlərə və kommunikasiya mütəxəssislərinə qərar qəbuletmə proseslərini vaxtında, ardıcıl və məzmunlu şəkildə izləmək, həmçinin bu proseslərin şəffaflığını və ictimai iştirakın real olub-olmadığını qiymətləndirmək üçün praktik çərçivə təqdim etməkdir. Fəsil Azərbaycan Respublikasının mövcud normativ-hüquqi bazasına əsaslanır və media üçün monitorinq və izahlı işıqlandırma aləti kimi nəzərdə tutulur.

6.1. Ümumi çərçivə: ƏMTQ və SEQ

Ətraf mühitə və iqlimə əhəmiyyətli təsir göstərə biləcək fəaliyyətlər üzrə qərarların qəbulunda əsas mexanizmlərdən biri Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ), siyasət, proqram və planlar üzrə isə Strateji ekoloji qiymətləndirmə (SEQ) prosedurlarıdır.

Bu prosedurların əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- potensial ekoloji, sosial və sağlamlıq təsirlərinin əvvəlcədən müəyyən edilməsi;
- risklərin azaldılması və ya qarşısının alınması;
- qərarların elmi əsaslara söykənərək qəbul edilməsi;
- ictimai iştirakın təmin olunması və qərarların şəffaflığının artırılması.

ƏMTQ konkret fəaliyyətlərə, SEQ isə strateji sənədlərə tətbiq olunur. Hər iki halda media üçün əsas vəzifə bu prosedurların qanunvericiliyə uyğun, vaxtında və real məzmunla həyata keçirilib-keçirilmədiyini izləməkdir.

6.2. Skrining mərhələsi

Skrining ƏMTQ və ya SEQ prosedurunun tətbiq olunmasının zəruriliyinə dair qərarın qəbul edildiyi ilkin mərhələdir. Bu mərhələdə qərar qəbul edən orqan planlaşdırılan fəaliyyətin və ya strateji sənədin ətraf mühitə potensial təsir səviyyəsini ilkin şəkildə qiymətləndirir və növbəti mərhələlərin tətbiq olunub-olunmamasını müəyyən edir.

Media nümayəndələri skrining mərhələsində aşağıdakı əsas məsələlərə diqqət yetirməlidirlər:

- skrining üçün təqdim olunan müraciətin və ona əlavə edilmiş sənədlərin ictimaiyyət üçün əlçatan olub-olmaması;
- sənədlərin rəsmi internet resurslarında dərc edilməsi və ya sorğu əsasında təqdim olunması;
- ictimaiyyətin rəy və təklif vermək hüququnun təmin edilməsi;
- təqdim edilən rəylərin qərar qəbulunda nəzərə alınıb-alınmaması;
- ƏMTQ və ya SEQ-nin aparılıb-aparılmaması barədə qəbul edilmiş qərarın əsaslandırılması və inzibati aktla rəsmiləşdirilməsi.

Media üçün əsas prinsip skriningin formal prosedur olaraq deyil, real qərarvermə mərhələsi kimi həyata keçirilib-keçirilmədiyini yoxlamaqdır.

6.3. Scoping mərhələsi

Əhatə dairəsinin müəyyənləşdirilməsi (scoping) ƏMTQ və ya SEQ üçün toplanmalı və təhlil edilməli olan məlumatların həcmi, istiqamətini və metodologiyasını müəyyən edən mərhələdir. Bu mərhələ gələcək qiymətləndirmənin keyfiyyətini və dərinliyini formalaşdırdığı üçün media üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Scoping mərhələsində media aşağıdakı ardıcılığı izləməlidir:

1. scoping bəyanatının və ona əlavə edilmiş sənədlərin ictimaiyyət üçün açıqlanması;
2. ictimaiyyətə rəy və təkliflərin təqdim edilməsi üçün real imkanların yaradılması;
3. zəruri hallarda ictimai müzakirə və ya dinləmənin təşkili;
4. ictimai dinləmələr barədə əvvəlcədən və açıq məlumatlandırma;
5. aidiyyəti dövlət qurumlarının (mədəni irs, səhiyyə və s.) prosesə cəlb olunması;
6. scoping üzrə əsaslandırılmış inzibati qərarın qəbul edilməsi və dərc olunması;
7. müəyyən edilmiş müddətdə növbəti mərhələyə keçilmədikdə nəticələrin qüvvədən düşməsi riskinin nəzərə alınması.

Media bu mərhələlərin yalnız kağız üzərində deyil, praktikada necə həyata keçirildiyini araşdırmalıdır.

6.4. ƏMTQ hesabatı

ƏMTQ hesabatı qərar qəbulətmə prosesinin əsas sənədi olmaqla media və kommunikasiya mütəxəssisləri üçün əsas istinad mənbəyidir. Hesabat adətən aşağıdakı məlumatları əhatə etməlidir:

- qəza və fəvqəladə hallar riski və cavab planları;
- ətraf mühitə və insan sağlamlığına mənfi təsirlərin azaldılması, yumşaldılması və kompensasiya tədbirləri;
- geri dönməz ekoloji təsirlərin qiymətləndirilməsi və əsaslandırılması;
- fəaliyyət dayandırıldıqda ətraf mühitin bərpası üzrə tədbirlər;
- ictimai iştirak mərhələlərinin təsviri və təqdim olunan rəylərin nəzərə alınması;
- istifadə olunan tədqiqat metodologiyası və məlumat mənbələri.

Media hesabatların açıq şəkildə dərc olunub-olunmadığını, anlaşılın formada təqdim edilib-edilmədiyini və əsas nəticələrin ictimaiyyətə çatdırılıb-çatdırılmadığını yoxlamalıdır.

6.5. SEQ proseduru

Strateji ekoloji qiymətləndirmə siyasət, proqram və planların ətraf mühitə və iqlimə mümkün təsirlərini erkən mərhələdə müəyyən etməyə xidmət edir. SEQ çərçivəsində ictimai iştirak qərar qəbulətmə prosesinin başlanğıc mərhələlərindən təmin edilməlidir.

Media SEQ prosedurunun işıqlandırılması zamanı skrinq və scoping mərhələlərinin şəffaflığını, ictimai rəy və təkliflərin real şəkildə nəzərə alınıb-alınmadığını, qəbul edilmiş qərarların açıq şəkildə dərc olunmasını xüsusi diqqətdə saxlamalıdır.

SEQ üzrə də ƏMTQ-də olduğu kimi şəffaflıq və ictimai iştirak əsas prinsip kimi qiymətləndirilməlidir.

6.6. Media üçün əsas prinsiplər

Bu fəsildə təsvir olunan bütün mərhələlərdə media üçün əsas prinsip prosedurların formal deyil, məzmunlu şəkildə həyata keçirilib-keçirilmədiyini yoxlamaqdır. Media prosedurların başlanma vaxtını, mərhələlərin ardıcılığını, sənədlərin elçatanlığını, ictimai iştirakın real təsirini sistemli şəkildə izləməlidir.

Media bu prosesdə yalnız məlumat ötürücüsü deyil, ictimai maraqların qorunmasında əsas nəzarət mexanizmlərindən biri kimi çıxış edir.

6.7. Media üçün qaydalar və öhdəliklər

Ətraf mühitlə bağlı qərarların işıqlandırılması zamanı media aşağıdakı əsas öhdəlikləri nəzərə almalıdır:

- müraciət və qərar sənədlərinin tamlığını və açıqlığını yoxlamaq;
- ictimai rəyin qərar sənədlərində əks olunub-olunmadığını araşdırmaq;
- prosedurların qanunvericiliyə uyğunluğunu izləmək;
- şikayət və apellyasiya mexanizmləri barədə ictimaiyyəti məlumatlandırmaq;
- ekspertiza prosesinin şəffaflığını qiymətləndirmək.

Bu yanaşma media materiallarının yalnız informativ deyil, eyni zamanda analitik, məsuliyyətli və ictimai dəyər yaradan olmasına xidmət edir.

Praktiki nümunələrin təhlili

Ətraf mühitə təsir edən qərarların monitorinqi və media tərəfindən işıqlandırılması zamanı prosesin bütün mərhələlərində ardıcılıq və davamlı iştirak həlledici əhəmiyyət daşıyır. Bu iştirak həm ilkin qiymətləndirmə mərhələsində, həm də artıq qəbul edilmiş qərarın icrası zamanı təmin edilməlidir.

Bu yanaşma Azərbaycanda da, xüsusilə dağlıq ərazilərin inkişafı ilə bağlı qərarların işıqlandırılması zamanı tətbiq oluna bilər. Məsələn, ölkənin dağlıq bölgələrindən birində yerləşən alpin zonada turizm və infrastrukturun inkişafı ilə bağlı qərarların müzakirəsi zamanı regional media bu prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərə bilər.

İlkin mərhələdə yerli media yerli əhalini qərarın hazırlanması və ictimai müzakirəyə çıxarılması barədə vaxtında məlumatlandırır. Bu mərhələdə əsas məqsəd ictimaiyyətin prosesdən xəbərdar olmasıdır.

Daha sonra media nümayəndələri:

- ictimai müzakirə prosesinə dair materiallar hazırlayır;
- müzakirələrin gedişini işıqlandırır;
- qəbul olunmuş qərar barədə əhalini məlumatlandırır;
- mövcud tədqiqat və qiymətləndirmə materiallarını ictimaiyyətlə paylaşır.

Bu prosesdə media vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, təşəbbüs qrupları və fəal icma üzvləri ilə əməkdaşlıq edir və ictimai informasiya sorğularından istifadə edir. Zəruri hallarda riskli zonalar üzrə mövcud elmi və ekspert məlumatları ictimaiyyətə açıqlanır.

NÜMUNƏ No 4. Elan və izahlı material

Elan

Dağlıq ərazidə planlaşdırılan turizm layihəsi üzrə ictimai müzakirə keçiriləcək

[Regionun adı] rayonunun dağlıq hissəsində turizm və infrastrukturun inkişafını nəzərdə tutan layihə üzrə ictimai müzakirə keçiriləcək. Müzakirədə layihənin ətraf mühitə mümkün təsirləri, su və torpaq resurslarından istifadə, eləcə də yerli icmalar üçün risk və imkanlar müzakirə olunacaq.

Yer: [bələdiyyə binası / mədəniyyət evi]

Tarix və vaxt: [gün, saat]

İştirakçılar: yerli sakinlər, fermerlər, sahibkarlar, QHT nümayəndələri və media

Qısa izah

Bu layihə niyə vacibdir və nələrə diqqət yetirilməlidir?

Planlaşdırılan turizm layihəsi bölgənin iqtisadi inkişafına töhfə verə bilər. Eyni zamanda su ehtiyatlarının istifadəsi, torpaq və biomüxtəlifliyə mümkün təsirlər, tullantıların idarə olunması, sel və sürüşmə riskləri xüsusi diqqət tələb edir. Layihə üzrə ƏMTQ sənədləri ictimaiyyət üçün açıq olmalı və təqdim edilən rəylər qərarların qəbulunda nəzərə alınmalıdır.

Media üçün yoxlama siyahısı

- sənədlər açıq şəkildə dərc olunubmu?
- ictimai rəy üçün real imkan yaradılıbmı?
- riskli zonalar və alternativlər göstərilibmi?
- qərardan sonra məlumatlandırma davam edirmi?

Təlimçilər üçün	Ev tapşırığı
<p>Bu fəsil ətraf mühitə potensial təsiri olan qərar qəbuletmə proseslərinin monitorinqi üzrə bacarıqların inkişaf etdirilməsinə yönəlib və Azərbaycan təcrübəsi əsasında uyğunlaşdırılmışdır. Digər ölkələrdə tədris zamanı təlimçilər müvafiq milli qanunvericiliyi araşdırmalı və media üçün əsas izləmə nöqtələrini müəyyən etməlidirlər.</p>	<p>Kurs iştirakçıları iqlim dəyişikliyi və ya ətraf mühitə təsirlə bağlı seçdikləri mövzu üzrə kommunikasiya strategiyası hazırlamalıdır. Strategiya aşağıdakı elementləri əhatə etməlidir:</p> <ul style="list-style-type: none">• Məqsəd• Əsas mesaj• Müttəfiqlər• Kommunikasiyanın mərhələləri və formaları• Mənbələr• Qiymətləndirmə və monitorinq mexanizmləri

FƏSİL 7. İQLİMƏ DUYARLI KOMMUNİKASİYADA AÇIQ MƏLUMATLAR

6.1. Açıq məlumatların rolu və əhəmiyyəti

İqlim dəyişikliklərinin işıqlandırılmasında açıq məlumatlar (open data) jurnalistlər və kommunikasiya mütəxəssisləri üçün etibarlı, yoxlanıla bilən və müqayisə aparmağa imkan verən əsas mənbələrdən biridir. Açıq məlumatlar iqlim meyillərinin, risklərin və təsirlərin faktlara əsaslanaraq izah edilməsinə şərait yaradır və subyektiv şərhlərin, eləcə də dezinformasiyanın qarşısının alınmasına kömək edir.

İqlim mövzularında açıq məlumatlardan istifadə media materiallarının:

- dəqiqliyini və etibarlılığını artırır;
- uzunmüddətli tendensiyaları göstərməyə imkan verir;
- yerli və global proseslər arasında əlaqəni qurur;
- auditoriyanın mövzuya etimadını gücləndirir.

Açıq məlumatlar iqlim jurnalistikasında etibarlı, yoxlanıla bilən və faktlara əsaslanan məzmunun formalaşdırılmasının əsas dayaqlarından biridir. Onlar jurnalistlərə rəsmi açıqlamaları yoxlamaq, uzunmüddətli meyilləri təhlil etmək və mövzunu fərdi hadisələrdən çıxarıb sistemli proses kimi təqdim etmək imkanı yaradır.

6.2. Açıq məlumatların əsas mənbələri

İqlimə duyarlı işıqlandırma zamanı aşağıdakı açıq məlumat mənbələri xüsusilə əhəmiyyətlidir:

- beynəlxalq təşkilatların iqlim və ətraf mühit üzrə məlumat bazaları;
- milli statistika və rəsmi dövlət qurumlarının açıq resursları;
- meteoroloji və hidrometeoroloji müşahidə məlumatları;
- torpaq istifadəsi, su ehtiyatları və biomüxtəliflik üzrə açıq reyestrlər;
- akademik və elmi tədqiqatların açıq nəticələri.

Media nümayəndələri bu mənbələrin etibarlılığını, yenilənmə tezliyini və metodologiyasını nəzərə almalıdırlar.

6.3. Açıq məlumatların mediada istifadəsi: metodoloji yanaşma

Açıq məlumatların effektiv istifadəsi yalnız rəqəmlərin və statistik cədvəllərin təqdim edilməsi ilə məhdudlaşmamalıdır. Jurnalistlər və kommunikasiya mütəxəssisləri bu məlumatları kontekstləşdirilmiş şəkildə, gündəlik həyatla və real proseslərlə əlaqələndirərək, oxucu və ya tamaşaçı üçün anlaşılacaq formada təqdim etməlidirlər. Məlumatların mənası, mümkün nəticələri və riskləri izah olunmadıqda açıq məlumatlar auditoriya üçün uzaq və abstrakt görünə bilər.

Bu baxımdan açıq məlumatların istifadəsi zamanı vizual alətlərdən, müqayisəli yanaşmalardan və izahlı formatlardan istifadə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Xəritələr, qrafiklər, zaman üzrə dəyişiklikləri göstərən vizuallar və sadə izah mətnləri məlumatların qavranılmasını xeyli asanlaşdırır. Xüsusilə yerli səviyyədə məlumatların şərh auditoriyanın iqlim risklərini daha real və yaxın hiss etməsinə, onların gündəlik həyatla əlaqəsini görməsinə imkan verir.

Media açıq məlumatlardan istifadə edərkən mənbələrin etibarlılığına, məlumatların yenilənmə tarixlərinə və mümkün məhdudiyyətlərinə də diqqət yetirməlidir. Bu yanaşma məlumatın yanlış şərh olunması və ya kontekstdən çıxarılması riskini azaldır.

6.4. Açıq məlumatlar və şəffaflıq

Açıq məlumatlardan sistemli şəkildə istifadə qərar qəbul etmə proseslərinin şəffaflığını artırır və ictimai nəzarət mexanizmlərini gücləndirir. Açıq və elçatan məlumatlar ictimaiyyətə yalnız nəticələr haqqında deyil, həm də bu nəticələrə aparan proseslər barədə məlumat əldə etmək imkanı yaradır.

Media açıq məlumatlar vasitəsilə rəsmi bəyanatları faktlarla müqayisə edə, qəbul edilən qərarların real nəticələrini izləyə və uzunmüddətli iqlim təsirlərini monitorinq edə bilər. Bu, xüsusilə iqlim dəyişikliyi kimi yavaş inkişaf edən, lakin dərin təsirlərə malik proseslərin işıqlandırılmasında mühüm rol oynayır.

Açıq məlumatların istifadəsi həmçinin qərarların ardıcılığını və məsuliyyət səviyyəsini qiymətləndirməyə imkan verir. Media bu məlumatlara əsaslanaraq dəyişikliklərin olub-olmadığını, verilmiş vədlərin yerinə yetirilib-yetirilmədiyini və risklərin azaldılması üzrə tədbirlərin effektivliyini izləyə bilər. Bu yanaşma iqlimə duyarlı jurnalistikanın əsas sütunlarından biri hesab olunur və media ilə ictimaiyyət arasında etimadı möhkəmləndirir.

Praktik tapşırıq

Kurs iştirakçıları açıq məlumat mənbələrindən istifadə etməklə seçilmiş bir iqlim mövzusu üzrə qısa analitik material hazırlamalıdır. Materialda istifadə olunan məlumat mənbələri göstərilməli, məlumatların necə şərh edildiyi izah olunmalı, nəticələrin auditoriya üçün nə dərəcədə anlaşılan olduğu qiymətləndirilməlidir.

6.5. Beynəlxalq mənbələr

(Qlobal məlumat bazaları, elmi platformalar, iqlim və kənd təsərrüfatı üzrə institutlar)

Iqlim mövzularının mediada effektiv və məsuliyyətli şəkildə işıqlandırılması etibarlı, açıq və müqayisə edilə bilən məlumat mənbələrinə əsaslanmağı tələb edir. Beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərən məlumat bazaları və elmi platformalar iqlim dəyişikliklərinin səbəbləri, təsirləri və uzunmüddətli meyilləri barədə sistemli və faktlara əsaslanan informasiya təqdim edir. Bu cür mənbələr jurnalistlər və kommunikasiya mütəxəssislərinə rəsmi bəyanatları yoxlamaq, ölkələr və regionlar arasında müqayisələr aparmaq, eləcə də yerli prosesləri qlobal iqlim kontekstində izah etmək imkanı yaradır. Xüsusilə kənd təsərrüfatı, su ehtiyatları, ərzaq təhlükəsizliyi və biomüxtəlifliklə bağlı mövzuların işıqlandırılmasında bu məlumat bazaları mühüm rol oynayır.

Bu bölmədə iqlimə duyarlı jurnalistika və kommunikasiya üçün istifadə oluna bilən, məlumatların açıq və şəffaf şəkildə təqdim olunduğu əsas beynəlxalq mənbələr təqdim olunur. Təvsiyə olunan resurslar həm faktların dəqiqləşdirilməsi, həm də analitik və izahlı materialların hazırlanması üçün etibarlı istinad nöqtəsi kimi nəzərdə tutulur.

6.5.1. BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının Statistik Məlumat Bazası (FAOSTAT)

Kənd təsərrüfatı istehsalı, ticarət, ərzaq təhlükəsizliyi, torpaqdan istifadə və ətraf mühitə təsirlər üzrə əhatəli statistik məlumatlar təqdim edir. FAOSTAT qlobal və regional kənd təsərrüfatı meyillərinin öyrənilməsi üçün əsas mənbələrdən biridir.

Vebsayt: <https://www.fao.org/faostat/en/#home>

6.5.2. BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının Su Resursları üzrə Məlumat Bazası (AQUASTAT)

FAO-nun su ehtiyatları və kənd təsərrüfatında suyun idarə olunması üzrə qlobal məlumat sistemidir. AQUASTAT ölkələr üzrə su resursları, suvarma, suya tələbat və kənd təsərrüfatında sudan istifadə göstəriciləri barədə etibarlı və müqayisə oluna bilən məlumatlar təqdim edir.

Veb-sayt: <https://www.fao.org/aquastat/en/>

6.5.3. Qlobal Kənd Təsərrüfatı Təcrübə Sahələri Məlumat Bazası (GATES)

Müxtəlif bitkilər üzrə aparılan kənd təsərrüfatı sınaqları haqqında məlumatlar təqdim edir və fermerlərə müəyyən regionlar və iqlim şəraitləri üçün ən yaxşı nəticə göstərən bitkiləri müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Veb-sayt: <https://aims.fao.org/news/agtrials-global-agriculture-trial-repository-database-share-acquire-explore-datasets>

6.5.4. Kənd Təsərrüfatında Böyük Məlumatlar Platforması (CGIAR)

İqlim, torpaq, su və biomüxtəlifliklə bağlı açıq girişli məlumat dəstləri təqdim edir və dayanıqlı kənd təsərrüfatı üçün mühüm resurs hesab olunur. Platforma bitkilərin vəziyyəti və iqlimə duyarlı kənd təsərrüfatı texnikaları üzrə real vaxt məlumatları da təklif edir.

Veb-sayt: <https://bigdata.cgiar.org>

6.5.5. Beynəlxalq Qarğıdalı və Buğda Təkmilləşdirmə Mərkəzinin Məlumat Platforması (CIMMYT)

Qarğıdalı və buğda üzrə tədqiqat məlumatları təqdim edir və xüsusilə kiçik fermerlər üçün məhsuldarlığın artırılması, iqlimə davamlılığın gücləndirilməsi və dayanıqlılığın təmin edilməsi məqsədi daşıyır.

Veb-sayt: <https://dataverse.org/presentations/cimmyt-proyecto-dataverse>

6.5.6. Dünya Bankının Kənd Təsərrüfatı üzrə Məlumat Bazaları

Torpaq məhsuldarlığı, kənd əhalisi, ərzaq qiymətləri, kənd təsərrüfatı ixracı və idxalı kimi kənd təsərrüfatı göstəriciləri üzrə məlumat dəstləri təqdim edir. Bu resurs fermerlərə və media nümayəndələrinə kənd təsərrüfatında iqtisadi və ekoloji meyilləri izləməkdə kömək edir.

Veb-sayt: <https://databank.worldbank.org/ddperror.aspx?aspxerrorpath=/reports.aspx>

6.5.7. Kənd Təsərrüfatı Modellərinin Müqayisəsi və Təkmilləşdirilməsi Layihəsi (AgMIP)

İqlim dəyişikliyinə kənd təsərrüfatına təsirinə fokuslanır və fermerlər, tədqiqatçılar və media üçün iqlim ssenariləri, məhsul modelləri və iqtisadi təhlil alətləri təqdim edir. Bu resurs iqlim risklərinin qiymətləndirilməsi və iqlimə duyarlı qərarların formalaşdırılması üçün faydalıdır.

Veb-sayt: <https://agmip.org>

6.5.8. Kənd Təsərrüfatı Elmi və Texnologiyası üzrə Beynəlxalq İnformasiya Sistemi (AGRIS)

Torpaq sađlamlıđı, bitkilərin idarə olunması, zərərvericilərə qarşı mübarizə və digər mövzuları əhatə edən 9 milyondan çox qeyddən ibarət qlobal kənd təsərrüfatı elmi məlumat bazasıdır. AGRIS elmi araşdırmaların və texniki biliklərin iqlimə duyarlı kənd təsərrüfatı praktikalarına ötürülməsi üçün mühüm mənbədir.

Veb-sayt: <https://agris.fao.org>

6.5.9. Torpaq Xüsusiyyətləri üzrə Qlobal Məlumat Bazası (SoilGrids)

250 metr məkan dəqiqliyi ilə torpaq xüsusiyyətləri və sinifləri üzrə qlobal proqnozlar təqdim edir. SoilGrids fermerlərə torpağın keyfiyyətini, münbitliyini və uyğun idarəetmə praktikalarını daha yaxşı anlamaqda kömək edir.

Veb-sayt: <https://soilgrids.org>

6.5.10. Bitki Zərərvericiləri üzrə Məlumatlar (Crop Pest Data – PlantVillage)

Bitki xəstəlikləri və zərərvericilər barədə məlumatlar təqdim edən rəqəmsal platformadır. Süni intellektə əsaslanan identifikasiya alətləri vasitəsilə fermerlərə bitkilərin sađlamlıq problemlərini operativ şəkildə müəyyən etməyə və uyğun tədbirlər görməyə kömək edir.

Veb-sayt: <https://plantvillage.psu.edu>

6.5.11. İqlim Məlumatları və Hesabatlar (NOAA)

Qlobal iqlim və hava şəraiti üzrə tarixi və real vaxt məlumatlarına çıxış təqdim edir. Bu resurs temperatur, yağıntı, ekstremal hava hadisələri və uzunmüddətli iqlim meyillərinin təhlili üçün etibarlı mənbədir.

Veb-sayt: <https://www.ncei.noaa.gov/cdo-web/>

6.5.12. İqlim Məlumatları və Elmi Tədqiqatlar (NASA Climate Change)

İqlim elmi üzrə ən son tədqiqatlara dair məlumatlar, vizuallaşdırmalar və analitik materiallar təqdim edir. Platforma iqlim dəyişikliklərinin səbəblərini, təsirlərini və qlobal meyillərini anlamaq üçün etibarlı elmi mənbədir.

Veb-sayt: <https://science.nasa.gov/climate-change/>

6.5.13. İqlim Hesabatları – Dünya Meteorologiya Təşkilatı – Qlobal Hesabatlar Portalı (WMO Global Reports Portal)

Qlobal iqlim və meteoroloji vəziyyətə dair rəsmi hesabatlar dərc edir və iqlimlə bağlı etibarlı məlumatlara çıxış təqdim edir. Bu portal uzunmüddətli iqlim meyillərinin, ekstremal hava hadisələrinin və risk qiymətləndirmələrinin təhlili üçün əsas istinad mənbəyidir.

Veb-sayt: <https://climatedata-catalogue-wmo.org>

6.5.14. İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Panel (IPCC)

İqlim dəyişikliyinə elmi əsasları, təsirləri, uyğunlaşma və azaldılma tədbirləri üzrə əhatəli qiymətləndirmə hesabatları hazırlayan əsas hökumətlərarası qurumdur. IPCC hesabatları iqlim siyasətinin formalaşdırılması, risklərin dəyərləndirilməsi və iqlimə duyarlı qərarların qəbulunda əsas istinad mənbəyi hesab olunur.

Veb-sayt: <https://www.ipcc.ch/reports/>

6.5.15. Beynəlxalq İqlim Sazişləri – Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası (UNFCCC)

Beynəlxalq iqlim razılaşmaları, tərəf dövlətlərin öhdəlikləri və danışıqlar prosesinə dair rəsmi sənədlər və mütemadi yeniliklər təqdim edir. UNFCCC platforması iqlim siyasəti, milli töhfələr (NDC-lər) və qlobal iqlim proseslərinin izlənməsi üçün əsas istinad mənbəyidir.

Veb-sayt: <https://unfccc.int>

6.5.16. Açıq Girişli Elmi Jurnallar

İqlim elmi və iqlim siyasəti üzrə açıq girişli elmi məqalələr dərc edən nüfuzlu beynəlxalq jurnaldır. Jurnal elmi tədqiqatların, sübutlara əsaslanan yanaşmaların və siyasət tövsiyələrinin media və qərarvericilər üçün əlçatan olmasını təmin edir.

Veb-sayt: <https://iopscience.iop.org/journal/1748-9326>

6.5.17. Yüksək Keyfiyyətli Elmi Portal (Nature Climate Change)

İqlim elmi üzrə yüksək keyfiyyətli tədqiqatlar və analitik məqalələr təqdim edən nüfuzlu elmi nəşrdir. Jurnalın bəzi materialları açıq girişlidir və iqlim siyasəti, təsirlər və elmi yeniliklər barədə dərin təhlillər təqdim edir.

Veb-sayt: <https://www.nature.com/nclimate/>

6.6. Regional Resurslar

(Regional analitik platformalar, vizual alətlər və siyasət yönümlü məlumat mənbələri)

Regional səviyyədə fəaliyyət göstərən məlumat və analitik platformalar iqlim dəyişikliklərinin konkret coğrafi və siyasi kontekstlərdə necə təzahür etdiyini anlamaq üçün mühüm rol oynayır. Bu resurslar qlobal tendensiyaları regional proseslərlə əlaqələndirməyə, iqlim siyasətlərinin və tədbirlərinin yerli və regional təsirlərini qiymətləndirməyə imkan verir.

Regional mənbələr jurnalistlərə və kommunikasiya mütəxəssislərinə iqlim göstəricilərini daha dəqiq miqyasda təhlil etmək, regionlar üzrə müqayisələr aparmaq və qərarların nəticələrini daha yaxın və anlaşılan formada təqdim etmək imkanı yaradır. Xüsusilə Avropa və qonşu regionlar üzrə mövcud olan analitik və vizual platformalar iqlim siyasətləri, enerji keçidi və uyğunlaşma tədbirləri ilə bağlı mövzuların işıqlandırılmasında faydalıdır.

Bu bölmədə iqlimə duyarlı jurnalistika və kommunikasiya üçün istifadə oluna bilən, regional kontekstə uyğunlaşdırılmış məlumat və analitik resurslar təqdim olunur.

6.6.1. Qlobal Meşə Monitoring Platforması (Global Forest Watch)

Meşələrin qırılması, meşə yanğınları və torpaqdan istifadə üzrə real vaxt məlumatları təqdim edən interaktiv platformadır. Global Forest Watch peyk məlumatları və açıq mənbələr əsasında ətraf mühit dəyişikliklərinin izlənməsi və vizuallaşdırılması üçün geniş imkanlar yaradır.

Veb-sayt: <https://www.globalforestwatch.org/>

6.6.2. İqlim Göstəriciləri və Siyasətləri üzrə Qlobal Platforma (Climate Watch)

İqlim siyasətləri, görülən tədbirlər və istixana qazı emissiyaları üzrə məlumat dəstləri təqdim edir. Climate Watch ölkələr üzrə iqlim öhdəliklərinin, emissiya meyillərinin və siyasət nəticələrinin müqayisəli təhlili üçün istifadə oluna bilən mühüm resursdur.

Veb-sayt: <https://www.climatewatchdata.org>

6.6.3. İqlim Məlumatları və Elmi Təhlil Platforması (Climate Central)

Əsasən ABŞ üzrə fokuslansa da, qlobal miqyasda iqlim təsirləri barədə məlumatlara əsaslanan analitik nəticələr təqdim edir. Dəniz səviyyəsinin qalxması və digər iqlim hadisələri üzrə vizual alətlər vasitəsilə məlumatların aydın və anlaşılacaq formada təqdim olunmasına imkan yaradır.

Veb-sayt: <https://www.climatecentral.org>

6.6.4. İqlim və Enerji üzrə Analitik Media Platforması (Carbon Brief)

Böyük Britaniyada yerləşən analitik platformadır və iqlim siyasəti, iqlim elmi və enerji mövzularında dərin, məlumatlara əsaslanan təhlillər təqdim edir. Carbon Brief mürəkkəb elmi və siyasi məsələlərin media və ictimaiyyət üçün anlaşılacaq dildə izahı baxımından mühüm mənbədir.

Veb-sayt: <https://www.carbonbrief.org/>

6.6.5. EU4Climate

Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən EU4Climate təşəbbüsü Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinə, o cümlədən Azərbaycana, iqlim dəyişikliyinə azaldılması (mitigation) və uyğunlaşma (adaptation) siyasətlərinin hazırlanması və gücləndirilməsi sahəsində dəstək göstərir. Təşəbbüs çərçivəsində analitik hesabatlar, siyasət tövsiyələri, məlumat alətləri və institusional potensialın artırılmasına yönəlmiş materiallar təqdim olunur.

Veb-sayt: <https://eu4climate.eu/>

6.6.6. AI-nin Azərbaycanda iqlim və ətraf mühit üzrə proqramları

Avropa İttifaqı Azərbaycanda iqlim dəyişikliyi, ətraf mühitin mühafizəsi, dayanıqlı inkişaf və institusional potensialın gücləndirilməsi sahələrində bir sıra proqram və layihələr həyata keçirir. Bu təşəbbüslər əsasən:

- iqlim siyasətinin hazırlanması və icrası;
- uyğunlaşma və azaldılma tədbirləri;
- məlumatların təkmilləşdirilməsi və analitik imkanların artırılması;
- dövlət qurumları və digər maraqlı tərəflər üçün potensialın inkişafı
- istiqamətlərinə fokuslanır.

Bu proqramlar çərçivəsində hazırlanmış hesabatlar, analitik sənədlər və siyasət tövsiyələri media və kommunikasiya mütəxəssisləri üçün etibarlı açıq mənbə rolunu oynayır.

6.7. Yerli mənbələr

(Milli məlumat bazaları, rəsmi statistika və yerli ekspertiza)

Yerli mənbələr iqlim dəyişikliklərinin birbaşa milli və yerli təsirlərini anlamaq və bu prosesləri konkret sosial, iqtisadi və ekoloji reallıqlar kontekstində işıqlandırmaq üçün əsas istinad nöqtələrindən biridir. Milli səviyyədə toplanan məlumatlar iqlim risklərinin ölkə üzrə paylanmasını, sektorlar üzrə təsirlərini və qəbul edilən qərarların real nəticələrini izləməyə imkan verir.

Yerli məlumat bazaları və rəsmi statistika beynəlxalq və regional mənbələrlə birlikdə istifadə edildikdə iqlim mövzularının daha dəqiq, balanslı və əsaslandırılmış şəkildə təqdim olunmasına şərait yaradır. Bu mənbələr jurnalistlərə və kommunikasiya mütəxəssislərinə global tendensiyaları yerli proseslərlə əlaqələndirmək, milli siyasətlərin və proqramların icrasını qiymətləndirmək, eləcə də ictimai maraq doğuran məsələləri faktlara əsaslanaraq işıqlandırmaq imkanı verir.

Bu bölmədə iqlimə duyarlı jurnalistika və kommunikasiya üçün istifadə oluna bilən, Azərbaycan kontekstinə uyğun əsas yerli məlumat və ekspert mənbələri təqdim olunur.

6.7.1. Ətraf Mühit və Təbii Sərvətlər Nazirliyi – Məlumat bazaları

Ətraf Mühit və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumat bazaları ətraf mühitin vəziyyəti, təbii resurslar və çirklənmə səviyyələri ilə bağlı rəsmi və sistemli məlumatlar təqdim edir.

Buna misal olaraq Ətraf mühitin çirklənməsinin monitorinqi üzrə məlumat bazası göstərilə bilər. Bu baza hava, su və torpaq çirklənməsi göstəricilərini, müşahidə məntəqələri üzrə ölçmə nəticələrini, uzunmüddətli ekoloji meyilləri əhatə edir və media üçün ətraf mühit risklərinin izlənməsi və faktlara əsaslanan işıqlandırma baxımından mühüm mənbədir.

Veb-sayt: <https://eco.gov.az/>

6.7.2. Milli Hidrometeorologiya Xidməti (Ətraf Mühit və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında)

Milli Hidrometeorologiya Xidməti iqlim dəyişmələri, hava və iqlim müşahidələri, hidrometeoroloji göstəricilər və təbii proseslərlə bağlı rəsmi və etibarlı məlumatlar təqdim edən əsas dövlət qurumlarından biridir. Bu mənbə iqlim trendlərinin izlənməsi, ekstremal hava hadisələrinin təhlili və risk kommunikasiyası üçün xüsusilə vacibdir.

Veb-sayt: <https://meteo.az/>

6.7.3. Dövlət Statistika Komitəsi – Ekoloji və kənd təsərrüfatı məlumat bazaları

Dövlət Statistika Komitəsi ətraf mühit, kənd təsərrüfatı və təbii resurslardan istifadə ilə bağlı rəsmi statistik məlumatları təqdim edən əsas dövlət qurumudur. Bu bazalara aşağıdakılar daxildir:

- torpaqdan istifadə və məhsuldarlıq göstəriciləri;
- su ehtiyatları və suvarma statistikasını;
- kənd təsərrüfatı istehsalı və heyvandarlıq;
- ətraf mühit göstəriciləri və təbii resurslar üzrə ümumi statistika.

Bu məlumatlar media üçün uzunmüddətli meyillərin təhlili, faktlara əsaslanan materialların hazırlanması və iqlim dəyişikliyinə iqtisadi və sosial təsirlərinin izahı baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Veb-sayt: <https://www.stat.gov.az/>

6.7.4. Açıq Məlumat Portalı

Açıq Məlumat Portalı dövlət qurumları tərəfindən təqdim olunan açıq məlumat dəstələrinə vahid çıxış imkanı yaradan rəsmi platformadır. Portalda ətraf mühit, iqlim və təbii resurslar; kənd təsərrüfatı və regional inkişaf; infrastruktur və sosial göstəricilər üzrə məlumatlar mövcuddur. Açıq Məlumat Portalı jurnalistlər və kommunikasiya mütəxəssisləri üçün məlumatların təkrar istifadəsi, vizuallaşdırma və müqayisəli təhlil aparmaq baxımından xüsusilə faydalıdır.

Veb-sayt: <https://opendata.az/>

6.7.5. Yerli vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və analitik mərkəzlər

Azərbaycanda ətraf mühit, iqlim dəyişikliyi, təbii resursların idarə olunması və dayanıqlı inkişaf mövzularında fəaliyyət göstərən bir sıra vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və analitik mərkəzlər mövcuddur. Bu qurumlar sahə araşdırmaları və monitorinqlər aparır, alternativ hesabatlar və analitik sənədlər hazırlayır, yerli icmalarla işləyir və ictimai iştirakçılığı təşviq edir, ekspert rəyləri və məlumat mənbələri təqdim edir.

Media nümayəndələri üçün bu təşkilatlar yerli kontekstin izahı, icma səviyyəsində təsirlərin göstərilməsi, rəsmi məlumatların tamamlanması baxımından xüsusilə dəyərlidir.

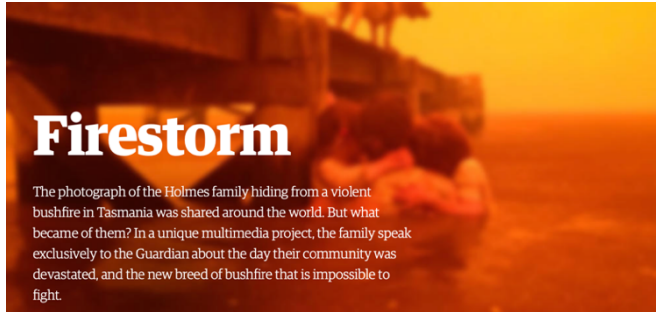
Praktiki nümunələrin təhlili

Açıq məlumatlardan peşəkar və məqsədyönlü şəkildə istifadə etməyi öyrənmək üçün müxtəlif layihələr nümunə kimi istifadə oluna bilər. Məsələn, The Guardian-ın layihələri arasında hava çirklənməsinin insan sağlamlığına təsiri, meşə yanğınları və digərlerini sadalamaq olar.

Bu layihələr açıq məlumatlarına əsaslanaraq hava çirklənməsi ilə insan sağlamlığı arasında əlaqəni vizual və analitik formada nümayiş etdirir. Məlumatların xəritələr, qrafiklər və izahlı mətnlərlə təqdim olunması mövzunun geniş auditoriya üçün aydın, inandırıcı və təsirli şəkildə çatdırılmasına imkan yaradır. Bu nümunələr göstərir ki, açıq məlumatlar düzgün seçildikdə və izah edildikdə müəkkəb elmi mövzular sadə dillə izah oluna bilər, iqlim və ətraf mühit problemləri gündəlik həyatla əlaqələndirilə bilər, media materiallarının ictimai təsiri əhəmiyyətli dərəcədə artır.

<https://www.theguardian.com/environment/ng-interactive/2019/may/17/air-pollution-may-be-damaging-every-organ-and-cell-in-the-body-finds-global-review>

<https://www.theguardian.com/world/interactive/2013/may/26/firestorm-bushfire-dunalley-holmes-family>

Təlimçilər üçün	Ev tapşırığı
<p>Dərs zamanı faydalı açıq məlumat bazalarının və nümunəvi case-lərin müzakirəsi tövsiyə olunur. Müzakirə zamanı aşağıdakı suallara diqqət yetirin:</p> <ul style="list-style-type: none">Fermerlər üçün faydalı açıq məlumat bazaları mövcuddurmu? Onlar beynəlxalq mənbələrin icmalında təqdim olunan resurslara nə dərəcədə bənzəyir və hansı məlumat boşluqları mövcuddur?Müzakirə olunan media nümunələri iqlim dəyişikliyi mövzusunda hekayəni necə qurmuşdur? Hekayənin auditoriya üçün maraqlı və anlaşılın olması üçün hansı vizual, analitik və izahlı texnikalardan istifadə edilmişdir? <p>Bu müzakirə kurs iştirakçlarına açıq məlumatların praktik dəyərini, eləcə də effektiv iqlim kommunikasiyasının əsas elementlərini daha yaxşı anlamağa kömək edəcəkdir.</p>	<p>Kurs iştirakçıları öz media layihələrinin (sinopsis) və kommunikasiya strategiyası layihələrinin hazırlanmasına yenidən qayıtmalı, istifadə olunan məlumat mənbələrini nəzərdən keçirməli və layihənin aralıq nəticələrini təqdim etməlidirlər.</p> <p>Bu təqdimatın məqsədi layihələrin yekunlaşdırılması mərhələsində təlimçilərdən rəy və tövsiyələr almaq, mənbələrin uyğunluğunu və seçilmiş yanaşmanın effektivliyini qiymətləndirməkdir.</p>

FƏSİL 8. KONTEKSTUAL HAVA XƏBƏRLƏRİNİN İŞIQLANDIRILMASI

İnsanlar hava proqnozlarını sevirler. Hava şəraiti çox vaxt qlobal iqlim dəyişikliyi ilə birbaşa əlaqəlidir. Lakin media qurumları bu imkandan hələ də yetərincə səmərəli istifadə etmirlər.

Hava xəbərlərini işıqlandırarkən media hava dəyişkənliyi ilə iqlim dəyişikliyi arasında əlaqəni göstərməlidir. Bu yanaşma ictimaiyyətin uzunmüddətli çağırışları və gündəlik hava xəbərlərinin iqlim mövzularının anlaşılmasında oynaya biləcəyi rolü daha yaxşı dərk etməsinə kömək edəcək.

Üstəlik, əhalinin böyük bir hissəsi hava və iqlim anlayışlarını tez-tez qarışdırır. Hava – temperatur, yağıntı, külək və digər meteoroloji şərait kimi qısamüddətli dəyişikliklərdir və gündəlik olaraq dəyişir. İqlim isə müəyyən bir region üçün uzunmüddətli dövr üzrə meteoroloji şəraitin orta göstəricisidir.

Media bu fərqi nəzərə almalı və auditoriyaya izah etməlidir ki, bu gün baş verən hava hadisəsi sabah fərqli ola bilər, lakin iqlim dəyişikliyi uzunmüddətli və qlobal miqyaslı dəyişiklikləri ifadə edir. Hava xəbərləri uzunmüddətli iqlim trendləri barədə məlumatlarla müşayiət olunarsa, ictimaiyyət iqlim dəyişikliyinə yerli və beynəlxalq təsirlərini daha yaxşı anlaya bilər.

8.1. İqlim dəyişikliyi ilə əlaqəli hadisələrin müəyyənləşdirilməsi

Media tez-tez güclü küləklər, daşqınlar, yanğınlar, quraqlıqlar və digər ekstremal hava hadisələri barədə məlumat yayır. Lakin əksər hallarda bu hadisələrin iqlim dəyişikliyi ilə necə əlaqəli olduğu və ya onun təsiri altında necə gücləndiyi izah edilmir. Hava xəbərləri təqdim edilərkən məlumatlara əsaslanmaq və bəzi hadisələrin qlobal istiləşmə səbəbindən daha tez-tez və daha intensiv baş verə biləcəyini vurğulamaq vacibdir.

Məsələn, güclü fırtınalar və daşqınlar barədə məlumat verərkən qeyd olunmalıdır ki, okean və dəniz sularının temperaturunun artması güclü küləklərin və intensiv yağıntıların artmasına səbəb olur. Bu cür izahlar auditoriyanın həm hava hadisələrini, həm də iqlim dəyişikliyinə nəticələrini daha yaxşı qavramasına şərait yaradır.

8.2. Yerli məsələlərin qlobal kontekstdə işıqlandırılması

İqlim dəyişikliyinə media tərəfindən işıqlandırılması zamanı yerli hadisələr qlobal kontekstdə təqdim edilməlidir. Cəmiyyət çox vaxt yerli hava hadisələrini qlobal iqlim meyillərinin bir hissəsi kimi qəbul etməkdə çətinlik çəkir. Bu baxımdan media yerli nümunələrdən istifadə edərək qlobal iqlim dəyişikliyinə gündəlik həyata təsirini izah edə bilər. Məsələn, müəyyən regionda quraqlıqların artması işıqlandırılarkən bunun qlobal temperatur artımı, yağıntıların azalması və su ehtiyatlarının tükənməsi ilə əlaqəli olduğu izah edilə bilər.

Bu tip materiallarda yerli fermerlərin, heyvandarlıqla məşğul olanların və ekoloji təşkilatların fikirləri yer alarsa, iqlim dəyişikliyinə real təsirləri auditoriya üçün daha aydın görünər.

8.3. Meteoroloji məlumatlardan istifadə və onların işıqlandırılması

Müasir texnologiyalar media qurumlarına meteoroloji məlumatlardan və proqnozlardan daha effektiv istifadə etməyə imkan verir. Uzunmüddətli məlumatlara əsaslanan modellər regional və qlobal iqlim dəyişikliklərini proqnozlaşdırmağa şərait yaradır.

Media bu məlumatlardan gündəlik və ya 7 günlük hava proqnozları üçün, eləcə də gələcək iqlim trendlərini əks etdirən analitik materiallar üçün istifadə edə bilər. Məsələn, dağlıq ərazilərdə qar örtüyünün azalması proqnozlaşdırılırsa, bu məlumat müvəqqəti hava anomaliyası kimi deyil, iqlim dəyişikliyinə uzunmüddətli təsiri kimi təqdim olunmalıdır.

8.4. İqlim dəyişikliyinə azaldılması və uyğunlaşma tədbirlərinin işıqlandırılması

İqlim dəyişikliyi artıq bir çox regionlara ciddi təsir göstərdiyi üçün media yalnız problemləri deyil, həll yollarını da işıqlandırmalıdır. Burada iki əsas istiqamət mövcuddur: azaldılma (mitigation) və uyğunlaşma (adaptation).

- Azaldılma iqlim dəyişikliyinə səbəb olan amillərin – məsələn, enerji səmərəliliyinin artırılması, bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə – azaldılmasına yönəlmiş tədbirləri əhatə edir. Media bu mövzuda dövlət siyasətini, bizneslərin və fərdlərin rolunu izah etməlidir.
- Uyğunlaşma isə iqlim dəyişikliyinə təsirlərini azaltmaq məqsədilə cəmiyyətin və ölkələrin gördüyü tədbirləri əhatə edir. Məsələn, kənd təsərrüfatında və ya su ehtiyatlarının idarə olunmasında yeni yanaşmaların tətbiqi zəruri ola bilər. Media bu tədbirləri işıqlandıraraq cəmiyyəti iqlim risklərinə necə reaksiya verilə biləcəyi barədə məlumatlandırmalıdır.

8.5. Vizual materiallardan istifadə

Hava və iqlim mövzuları çox vaxt mürəkkəb olur. Buna görə media qrafiklərdən, xəritələrdən, infoqrafikalardan, məlumat vizuallaşdırmalarından istifadə etməklə auditoriyanın məlumatları daha yaxşı anlamasına kömək edə bilər.

Televiziya və rəqəmsal media hava xəbərləri zamanı zamanla dəyişiklikləri göstərən vizuallar, eləcə də iqlim dəyişikliyi ilə gündəlik hava arasındakı əlaqəni əks etdirən materiallardan istifadə edə bilər. Dron görüntüləri də daşqınlardan zərər çəkmiş ərazilər və ya quraqlıq sahələri kimi iqlim təsirlərini vizual şəkildə nümayiş etdirmək üçün effektiv vasitədir.

8.6. İctimai iştirakçılığın artırılması

Media iqlim mövzularında ictimai fəallığı təşviq edə bilər. Bunun üçün müzakirələr təşkil etmək, suallar ünvanlamaq, interaktiv məzmun yaratmaq auditoriyaya müxtəlif məsələlərin müzakirəsində iştirak imkanını yaradır. Jurnalistlər və reportyorlar alimləri, ekoloji təşkilatları və digər ekspertləri dəvət edərək cəmiyyətlə açıq dialoq qura bilərlər.

Təlimçilər üçün	Yekun imtahan
<p>Kurs iştirakçıları ilə aşağıdakı suallar ətrafında müzakirə aparın:</p> <ul style="list-style-type: none">• İntensiv və kontekstual hava xəbərlərinin işıqlandırılması onların fərdi media və kommunikasiya layihələrinin bir hissəsi olubmu?• Bu yanaşma layihələrdə hansı səviyyədə və hansı formada nəzərə alınıb?• Hava xəbərlərinin iqlim dəyişikliyi kontekstində təqdim edilməsi necə və nə dərəcədə gücləndirilə bilər?	<p>Yekun qiymətləndirmə üçün kurs iştirakçıları dərc olunmuş media materialını, və ya tam hazırlanmış kommunikasiya strategiyası sənədini təqdim etməlidirlər.</p>

FƏSİL 9. ƏLAVƏLƏR

9.1. İstifadə olunan abreviaturaların siyahısı

AQUASTAT	FAO-nun Su Resursları üzrə Qlobal Məlumat Bazası
ARD	Almaniyanın İctimai Yayım Şirkəti
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
CGIAR	Kənd Təsərrüfatı üzrə Beynəlxalq Tədqiqat Məsləhət Qrupu
CIMMYT	Beynəlxalq Qarğıdalı və Buğda Təkmilləşdirmə Mərkəzi
CO₂	Karbon qazı
CH₄	Metan qazı
ƏMTQ	Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi
FAO	BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı
FAOSTAT	FAO-nun Statistik Məlumat Bazası
IPCC	İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Panel
N₂O	Azot oksidi
NOAA	ABŞ Milli Okean və Atmosfer Administrasiyası
RİQC	Rasional İnkişaf uğrunda Qadınlar Cəmiyyəti
SEQ	Strateji ekoloji qiymətləndirmə
UNEP	BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı
UNFCCC	BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası
WMO	Dünya Meteorologiya Təşkilatı

9.2. Terminlər və əsas anlayışlar

İqlim dəyişikliyi	İqlim dəyişikliyi planet üzrə temperaturun, yağıntı rejimlərinin və digər hava şəraitinin əsaslı və uzunmüddətli dəyişməsinə ifadə edir. Bu dəyişikliklər müxtəlif amillərlə, ilk növbədə isə insan fəaliyyəti ilə – mineral ehtiyatların çıxarılması, yanacaqların yandırılması, meşələrin qırılması və istixana qazlarının atmosfərə buraxılması ilə müşayiət olunan sənaye prosesləri nəticəsində baş verir.
İstixana effekti	İstixana effekti Yer atmosferində mövcud olan karbon qazı və metan kimi bəzi qazların Günəşdən gələn istiliyi saxlaması nəticəsində baş verən təbii prosesdir. Bu proses nəticəsində Yer səthi isinərək bildiyimiz həyat üçün əlverişli şərait yaradır. Lakin insan fəaliyyəti istixana qazlarının konsentrasiyasını artırmaqla bu effekti gücləndirmişdir ki, bu da qlobal istiləşməyə və iqlim dəyişikliyinə səbəb olur.
Qlobal istiləşmə	Qlobal istiləşmə Yer səthinin orta temperaturunun uzunmüddətli artmasına səbəb olur. Bu proses əsasən insan fəaliyyəti nəticəsində atmosfərə buraxılan istixana qazlarının emissiyası ilə əlaqədardır. Temperaturun artım tendensiyası hava şəraitində dəyişikliklərə, dəniz səviyyəsinin yüksəlməsinə, qütb buzlaqlarının əriməsinə və ekstremal hava hadisələrinin getdikcə daha tez-tez baş verməsinə gətirib çıxarır.
İqlim dəyişkənliyi	İqlim dəyişkənliyi iqlim göstəricilərinin nisbətən qısa zaman aralıklarında – aylardan onilliklərə qədər – baş verən təbii dalğalanmalarını əks etdirir. İqlim dəyişkənliyi təbii hadisə olsa da, iqlim dəyişikliyi bu dalğalanmaları gücləndirir, nəticədə hava şəraiti daha ekstremal və proqnozlaşdırılması çətin olur.
Azaldılma	Azaldılma istixana qazlarının (İQ) emissiyalarının azaldılması və ya qarşısının alınması, eləcə də iqlim dəyişikliyinə təsirlərinin ağırlığının yüngülləşdirilməsi üçün görülən tədbirləri ifadə edir. Buraya bərpa olunan enerji mənbələrinə keçid, enerji səmərəliliyinin artırılması, CO ₂ -nin tutulması və saxlanması texnologiyalarının tətbiqi, həmçinin davamlı torpaq istifadəsi təcrübələrinin mənimsənilməsi daxildir.
Adaptasiya	Bu kontekstdə adaptasiya iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə uyğunlaşmaq və onları idarə etmək məqsədilə görülən tədbirləri ifadə edir. Bu tədbirlər həssaslığı azaldır və dayanıqlılığı gücləndirir. Adaptasiya nümunələrinə sahilyanı icmaların dəniz səviyyəsinin qalxmasından qorunması üçün bəndlərin tikilməsi, quraqlığa davamlı kənd təsərrüfatı texnikalarının tətbiqi və ekstremal hava hadisələri üçün erkən xəbərdarlıq sistemlərinin yaradılması daxildir.
Karbon izi	Karbon izi bir fərdin, təşkilatın, tədbirin və ya məhsulun bütün həyat dövrü ərzində birbaşa və ya dolayı yolla buraxdığı istixana qazlarının, ilk növbədə CO ₂ -nin, ümumi miqdarını ifadə edir. Karbon izinin hesablanması və azaldılması iqlim dəyişikliyinə azaldılması və dayanıqlılığın təşviqi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır.
Ətraf mühitə təsir	Ətraf mühitə təsir insan sağlamlığı və təhlükəsizliyi, biomüxtəliflik və onun tərkib hissələri – su, hava, torpaq, landşaft, iqlim və mühafizə olunan ərazilər daxil olmaqla

	– üzərində baş verən istənilən təsiri əhatə edir. Buraya həmçinin mədəni irsə və sosial-iqtisadi amillərə onların dəyişməsi nəticəsində yaranan təsirlər də daxildir.
Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ)	ƏMTQ planlaşdırılan fəaliyyətlərin ətraf mühitə əhəmiyyətli təsir göstərə biləcək mümkün nəticələrinin elmi əsaslarla müəyyən edilməsi və öyrənilməsi prosedurudur. ƏMTQ əhatə dairəsinin müəyyənləşdirilməsi, ƏMTQ hesabatının hazırlanması, ictimai iştirak, səlahiyyətli inzibati orqanlarla məsləhətləşmələr, ekspert rəyinin hazırlanması və nəticələrin ekoloji qərarların qəbulu və ya müvafiq inzibati-hüquqi aktların verilməsini də əhatə edir.
Planlaşdırma orqanı	Planlaşdırma orqanı müvafiq normativ aktlara uyğun olaraq strateji sənədin hazırlanmasına məsul olan inzibati qurum və ya digər səlahiyyətli təşkilatdır.
Ətraf mühit auditi	Mövcud fəaliyyətin icrası zamanı onun texniki, ekoloji və sosial göstəricilərinin hərtərəfli təhlili aparılır. Bu proses istehsal-texnoloji dövrün bütövlükdə təhlilini, ətraf mühitə mənfi təsirlərin azaldılması yollarının müəyyənləşdirilməsini və fəaliyyətin ekoloji standartlara uyğunluğunun təmin edilməsini əhatə edir. Nəticədə ətraf mühit auditi hesabatı hazırlanır.
Əhatə dairəsinin müəyyənləşdirilməsi	ƏMTQ və ya SEQ üçün toplanmalı və təhlil edilməli məlumatları, habelə bu məlumatların ƏMTQ və ya SEQ hesabatında təqdimmə üsullarını müəyyən edən prosedurudur.
Skrininq	Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinin (ƏMTQ) və ya Strateji ekoloji qiymətləndirmənin (SEQ) aparılmasının zəruriliyini müəyyən edən prosedurudur.
Strateji ekoloji qiymətləndirmə (SEQ)	SEQ strateji sənədlərin ətraf mühitə və insan sağlamlığına potensial təsirlərinin təhlili və proqnozlaşdırılması prosedurudur. SEQ əhatə dairəsinin müəyyənləşdirilməsini, SEQ hesabatının hazırlanmasını, ictimai iştirakı, səlahiyyətli inzibati orqanlarla məsləhətləşmələri və əldə edilən tövsiyə və qiymətləndirmələrin strateji sənədin qəbulunda və ya təsdiqində nəzərə alınmasını da əhatə edir.
Transsərhəd təsir	Strateji sənədlərin və ya planlaşdırılan fəaliyyətlərin bir dövlətin ərazisində və ya bir neçə dövlətin ərazisində, qismən və ya tam icrası nəticəsində yaranan ətraf mühitə istənilən təsirdir.
Fors-majör vəziyyət	Müəyyən ərazidə baş verən təbii hadisə (zəlzələ, sürüşmə, daşqın və s.) və ya böyük miqyaslı sənaye qəzası, fəlakət və/və ya yanğın nəticəsində əhalinin normal həyat şəraitini pozan böhran vəziyyətidir.

9.3. Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi və strateji ekoloji qiymətləndirmə üzrə universal mərhələlər (EİA / SEQ üçün ümumi çərçivə)

Bu əlavə ətraf mühitə və iqlimə təsir göstərə bilən fəaliyyətlər və strateji sənədlər üzrə qərar qəbuletmə prosesində tətbiq olunan ümumi və beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş mərhələləri təqdim edir. Çərçivə konkret ölkə qanunvericiliyinə istinad etmədən, prinsiplər və mərhələlər əsasında qurulmuşdur və Azərbaycan daxil olmaqla müxtəlif ölkə kontekstlərinə uyğunlaşdırıla bilər.

1) İlk qiymətləndirmə (Screening)

Planlaşdırılan fəaliyyətin və ya strateji sənədin ətraf mühitə əhəmiyyətli təsir potensialının olub-olmadığı müəyyən edilir və əlavə qiymətləndirmə prosedurlarına ehtiyac dəyərləndirilir.

2) Əhatə dairəsinin müəyyənləşdirilməsi (Scoping)

Qiymətləndirmənin hansı ekoloji, sosial və sağlamlıq aspektlərini əhatə edəcəyi, hansı alternativlərin nəzərdən keçiriləcəyi və hansı məlumatların toplanacağı müəyyən olunur.

3) Qiymətləndirmə və təhlil (Assessment)

Potensial təsirlər təhlil edilir, risklər qiymətləndirilir, təsirlərin qarşısının alınması və ya azaldılması üçün tədbirlər müəyyənləşdirilir.

4) İctimai iştirak və məsləhətləşmələr (Public Participation)

Qərar qəbuletmə prosesinin müxtəlif mərhələlərində ictimaiyyətin məlumatlandırılması və rəy bildirməsi təmin olunur.

5) Qərar qəbuletmə (Decision-making)

Qiymətləndirmənin nəticələri və ictimai rəy nəzərə alınmaqla yekun qərar qəbul edilir.

6) İcra və monitorinq (Implementation and Monitoring)

Qərarın icrası zamanı təsirlər izlənilir, öhdəliklərin yerinə yetirilməsi və real nəticələr qiymətləndirilir.

9.4. Media üçün iqlim və ətraf mühit mövzularının işıqlandırılması üzrə yoxlama siyahısı

Bu yoxlama siyahısı (checklist) jurnalistlər və kommunikasiya mütəxəssisləri üçün iqlim dəyişiklikləri və ətraf mühitə təsir göstərən mövzuların hazırlanması zamanı özünə nəzarət aləti kimi nəzərdə tutulmuşdur. Siyahı məzmunun aydınlığını, etibarlılığını və ictimai faydasını qiymətləndirməyə kömək edir. Bu siyahı müxtəlif media formatları (xəbər, reportaj, video, sosial media məzmunu və s.) üçün tətbiq oluna, habelə tədris və praktik məqsədlər üçün uyğunlaşdırıla bilər.

1. Mövzunun relevatlığı və konteksti

- Mövzu auditoriyanın gündəlik həyatı ilə əlaqələndirilibmi?
- Hadisə və ya problem yerli kontekstdə izah edilibmi?
- Qısa müddətli hadisə uzunmüddətli iqlim meyilləri ilə əlaqələndirilibmi?

2. Terminologiya və dil

- Texniki terminlər aydın və sadə dildə izah olunubmu?
- Elmi anlayışlar gündəlik nümunələrlə əlaqələndirilibmi?
- Terminlər qorxu və ya çaşqınlıq yaratmadan təqdim olunubmu?

3. Məlumat və mənbələr

- İstifadə olunan mənbələr etibarlı və yoxlanılındırımı?
- Rəsmi məlumatlar alternativ və ya müstəqil mənbələrlə dəstəklənirimi?
- Açıq məlumat mənbələrindən istifadə olunubmu (mümkün olduğu halda)?

4. Risklər və təsirlər

- Mövzunun ekoloji, sosial və iqtisadi təsirləri göstəribmi?
- Risklər sensasiya yaratmadan, balanslı şəkildə izah olunubmu?
- Təsirlərin kimlərə və necə aid olduğu aydın göstəribmi?

5. İctimai iştirak və şəffaflıq

- İctimai rəy və maraqlı tərəflərin mövqeyi əks olunubmu?
- Qərar qəbul etmə prosesi və onun mərhələləri izah edilibmi?
- Şəffaflıq və hesabatlılıq məsələləri gündəmə gətirilibmi?

6. Həll yolları və alternativlər

- Problemlə yanaşı mümkün həll yolları da təqdim olunubmu?
- Adaptasiya və ya mitigasiya tədbirləri barədə məlumat verilibmi?
- Müsbət təcrübə və ya nümunələr göstəribmi?

7. Etik və peşəkar yanaşma

- Material panika və ümitsizlik yaratmadan hazırlanıbmı?
- Zərərçəkən qruplar hörmət və həssaslıqla təqdim olunubmu?
- Məlumatın təqdimatında balans və obyektivlik qorunubmu?

9.5. İqlim və ətraf mühit mövzularının işıqlandırılmasında jurnalist etikas

Bu əlavə iqlim dəyişiklikləri və ətraf mühit mövzularının işıqlandırılması zamanı jurnalistlər və kommunikasiya mütəxəssisləri üçün əsas etik prinsipləri ümumiləşdirir. Prinsiplər müxtəlif media formatları və ölkə kontekstləri üçün tətbiq oluna bilən ümumi peşəkar yanaşmanı əks etdirir.

1. Dəqiqlik və etibarlılıq

- məlumatlar yoxlanılmış və etibarlı mənbələrə əsaslanmalıdır;
- elmi faktlar təhrif edilmədən təqdim olunmalıdır;
- qeyri-müəyyənlik halları açıq şəkildə göstərməlidir;
- məlumatlar təqdim edilərkən müxtəlif sosial qruplara, o cümlədən qadın və kişilərə təsirlərin fərqli ola biləcəyi nəzərə alınmalıdır.

2. Sensasiyadan yayınma

- risklər və ekstremal hadisələr şişirdilmədən izah edilməlidir;
- qorxu, panika və ümitsizlik yaradan təqdimat üsullarından qaçınılmalıdır;
- başlıqlar məzmunla proporsional olmalıdır;
- iqlim və ekoloji təsirlərin müəyyən qruplara fərqli təsiri drammatizasiya edilmədən, faktlara əsaslanaraq təqdim olunmalıdır.

3. Balans və obyektivlik

- müxtəlif mövqələr və maraqlı tərəflər ədalətli şəkildə əks etdirilməlidir;
- kommersiya, siyasi və ya institusional maraqlar gizli şəkildə yönləndirici rol oynamamalıdır;
- jurnalistin şəxsi mövqeyi faktlardan ayrılmalıdır;
- mövzu ilə bağlı ekspert və mənbələr seçilərkən bəxş bucaqlarının və təcrübələrin müxtəlifliyi nəzərə alınmalıdır.

4. Həssas qruplara hörmət

- iqlim və ekoloji təsirlərdən qeyri-bərabər şəkildə təsirlənən icmalar hörmət və ləyaqətlə təqdim olunmalıdır;
- bu qruplara qadınlar, uşaqlar və digər həssas sosial qruplar da daxildir;
- stereotiplərin və damğalamanın qarşısı alınmalıdır;
- müsahibələrin könüllü razılığı, təhlükəsizliyi və şəxsi ləyaqəti qorunmalıdır.

5. Məsuliyyət və ictimai maraq

- materialın mümkün sosial və davranış nəticələri nəzərə alınmalıdır;
- ictimai maraq şəxsi, institusional və ya kommersiya maraqlarından üstün tutulmalıdır;
- jurnalist təqdim olunan məlumatın cəmiyyətin müxtəlif qruplarına göstərə biləcəyi təsire görə məsuliyyət daşdığını anlamalıdır.

6. Həll yönümlü yanaşma

- problemlərlə yanaşı mümkün həll yolları və alternativlər də təqdim olunmalıdır;
- adaptasiya və mitigasiya nümunələri balanslı şəkildə işıqlandırılmalıdır;
- həll yolları müxtəlif sosial qrupların, o cümlədən qadın və kişilərin ehtiyac və imkanlarını nəzərə almalıdır;
- auditoriyanın passiv qorxu deyil, məlumatlı qərarvermə imkanları gücləndirilməlidir.

9.6. Tövsiyə olunan tədris planı (sillabus)

Fənnin adı: İQLİMƏ DUYARLI VƏ GENDERƏ HƏSSAS JURNALİSTİKA VƏ KOMMUNİKASIYA ÜZRƏ

Fakültə: Sosial elmlər / Humanitar elmlər / Kənd təsərrüfatı elmləri

Təhsil səviyyəsi: Bakalavr

Tədris proqramları: Jurnalistika, Kommunikasiya, Media tədqiqatları

Status: Seçmə fənn

Kredit və iş yükü

ECTS kreditləri: 5

Ümumi iş yükü: 125 saat

O cümlədən:

- Mühazirələr: 20 saat
- Seminarlar: 15 saat
- Qiymətləndirmə: 5 saat
- Aralıq imtahan: 2 saat
- Yekun imtahan: 3 saat
- Müstəqil iş: 90 saat

Qəbul üçün ilkin şərtlər: İlkin şərt tələb olunmur.

Fənnin məqsədləri:

Bu fənnin məqsədi iqlim dəyişikliyi, ətraf mühit, kənd təsərrüfatı və qida sistemləri ilə bağlı məsələlər üzrə **peşəkar, məsuliyyətli, iqlim- və gender-həssas media materialları** hazırlaya bilən jurnalist və kommunikasiya mütəxəssisləri yetişdirməkdir.

Fənni bitirən tələbələr:

- iqlim dəyişikliyi və ətraf mühit mövzularını geniş auditoriya üçün aydın şəkildə izah edə biləcək;
- iqlim dəyişikliklərinin qadınlar və kişilər üçün fərqli təsirlərini nəzərə alan yanaşma tətbiq edəcək;
- yerli problemləri regional və qlobal kontekstdə təqdim edəcək;
- etik, inklüziv və sübuta əsaslanan jurnalistika prinsiplərindən istifadə edəcək;
- ətraf mühitlə bağlı qərarların qəbul prosesini və ictimai iştirakı izləyə biləcək;
- açıq məlumatlardan və elmi mənbələrdən düzgün istifadə edəcək;
- proaktiv və reaktiv kommunikasiya strategiyaları hazırlaya biləcək.

Təlim nəticələri:

a) Bilik və anlayış

Tələbə:

- müasir media sistemlərində iqlim və ətraf mühit mövzularının rolunu anlayır;
- iqlim dəyişikliyi, risklər, adaptasiya və mitigasiya anlayışlarını izah edir;
- iqlim təsirlərinin sosial qruplara, o cümlədən gender baxımından fərqli təsirlərini dərk edir;
- şəffaflıq, ictimai iştirak və ekoloji idarəetmə mexanizmlərini anlayır;

- iqlim və gender-həssas jurnalistikanın etik prinsiplərini bilir.

b) Bacarıqlar

Tələbə:

- çap, yayım və onlayn media üçün materiallar hazırlayır;
- iqlim- və gender-həssas kommunikasiya metodlarından istifadə edir;
- iqlim və ətraf mühit məlumatlarını təhlil edir;
- açıq məlumatlar və ekspert mənbələri ilə işləyir;
- müsahibə və müzakirələri etik və inklüziv şəkildə aparır;
- rəqəmsal alətlərdən və vizuallaşdırmadan istifadə edir;
- media və kommunikasiya layihələri planlaşdırır və icra edir.

c) Məsuliyyət və müstəqillik

Tələbə:

- sosial məsuliyyət və peşə etikası ilə fəaliyyət göstərir;
- gender bərabərliyi və inklüzivlik prinsiplərinə riayət edir;
- öz bilik boşluqlarını müəyyən edib inkişaf etdirir;
- demokratik dəyərlərin və ictimai hesabatlılığın güclənməsinə töhfə verir;
- davamlı peşəkar inkişafın vacibliyini anlayır.

Tədris və öyrənmə metodları:

- Müəhazirələr
- Seminarlar və işçi qrupları
- Case study (praktik nümunələr)
- Müzakirə və debatlar
- Yazı tapşırıqları
- Media məhsullarının hazırlanması
- Layihə əsaslı öyrənmə
- Təqdimatlar
- Rəqəmsal və açıq məlumat mənbələrindən istifadə

Qiymətləndirmə sistemi

Ümumi bal: 100

Qiymətləndirmə komponentləri

- Müəhazirə, seminar və işçi qrupunda iştirak – **45 bal**
- Aralıq imtahan – **25 bal**
- Yekun imtahan – **30 bal**

Minimum tələblər

- Yekun imtahana buraxılış üçün minimum **21 bal**
- Yekun qiymətləndirmə üçün minimum kompetensiya həddi: **15 bal**

Qiymətləndirmə şkalası

- 91–100: Əla
- 81–90: Çox yaxşı
- 71–80: Yaxşı

- 61–70: Kafi
- 51–60: Qənaətbəxş
- 41–50: FX (əlavə imtahan hüququ ilə)
- 0–40: F (kəsir)

İmtahan formaları:

a) Aralıq imtahan (25 bal)

Yazılı tapşırıq:

- media sinopsisi **və ya**
- iqlim/ətraf mühit mövzusunda kommunikasiya strategiyası

Qiymətləndirmə meyarları:

- mövzunun aktuallığı;
- məqsəd və mesajın aydınlığı;
- struktur və məntiq;
- mənbə və məlumatlardan istifadə;
- yazı keyfiyyəti və yaradıcılıq.

b) Yekun imtahan (30 bal)

Yekun layihə:

- hazır media materialı **və ya**
- gender komponenti olan tam kommunikasiya strategiyası.

Qiymətləndirmə meyarları:

- nəzəri biliklərin tətbiqi;
- empirik və kontekstual məlumatlardan istifadə;
- analitik dərinlik;
- etik və inklüziv yanaşma;
- yazı və təqdimat keyfiyyəti.

Fənnin məzmunu (təxmini):

1-ci həftə	Kursa giriş. İqlim, ətraf mühit, gender və media. Etik əsaslar.
2-ci həftə	İqlim dəyişikliyi: səbəblər, təsirlər, lokal və global ölçülər.
3-cü həftə	Terminologiya və narrativlər: mürəkkəb mövzuların sadə izahı.
4-cü həftə	Gender və iqlim: fərqli təsirlər və mediada təmsilçilik.
5-ci həftə	Proaktiv iqlim kommunikasiyası.
6-cı həftə	Reaktiv kommunikasiya və böhran reportajı.
7-ci həftə	Ekoloji qərarlar, şəffaflıq və ictimai iştirak.

Aralıq imtahan

8-ci həftə	Qərarların monitorinqi və medianın rolu.
9-cu həftə	Açıq məlumatlar və iqlim reportajı.
10-cu həftə	Kənd təsərrüfatı, qida sistemləri və iqlim dəyişikliyi.
11-ci həftə	Kontekstual hava xəbərləri.
12-ci həftə	Vizual hekayəçilik və data-vizuallaşdırma.

- 13-cü həftə** Beynəlxalq təcrübələr və nümunələr.
14-cü həftə Qrup işi: yekun layihələrin hazırlanması.
15-ci həftə Layihə təqdimatları və məsləhətləşmələr.

Yekun imtahan

Akademik dürüstlük:

Bu fəndə akademik dürüstlük əsas prinsipdir. Plagiat, məlumatların saxtalaşdırılması və mənbələrin gizlədilməsi qadağandır. Bütün istinadlar düzgün göstərilməlidir. Qaydaların pozulması universitetin daxili intizam tədbirləri ilə nəticələnir.

Əlavə qeydlər:

- Syllabus yerli kontekstə uyğunlaşdırıla bilər.
- Tapşırıqlar yerli iqlim və ekoloji problemlər üzərində qurula bilər.
- Gender-həssas yanaşma bütün mövzular üzrə kəşif prinsipi kimi tətbiq olunur.

9.7. İstifadə olunan ədəbiyyat

1. **Journalism Resource Center (JRC)** istinadları orijinal ingilis dilli modulda istifadə olunan materiallara əsaslanır, adlar təlim və metodoloji nəşrlər səviyyəsində saxlanılmışdır (akademik cəhətdən təhlükəsiz yanaşma); siyahı tədris, donor və beynəlxalq proqramlar üçün uyğun formatdadır.
2. **Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).**
Climate Change Assessment Reports. Geneva: IPCC.
3. **United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC).**
Official Documents and Climate Agreements. Bonn: UNFCCC Secretariat.
4. **United Nations Environment Programme (UNEP).**
Communicating Climate Change: A Toolkit for Journalists. Nairobi: UNEP.
5. **Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).**
Climate-Smart Agriculture Sourcebook. Rome: FAO.
6. **World Meteorological Organization (WMO).**
State of the Global Climate Reports. Geneva: WMO.
7. **UNESCO.**
Journalism, Fake News and Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training. Paris: UNESCO.
8. **European Journalism Centre (EJC).**
Data Journalism Handbook. Maastricht: EJC.
9. **Reuters Institute for the Study of Journalism.**
Journalism, Media, and Climate Change. Oxford: University of Oxford.
10. **International Federation of Journalists (IFJ).**
Global Charter of Ethics for Journalists. Brussels: IFJ.
11. **Climate Central.**
Climate Data, Analysis and Visual Tools. Princeton: Climate Central.
12. **Carbon Brief.**
In-Depth Analysis of Climate Science and Policy. London: Carbon Brief.
13. **World Bank.**
Climate Change Knowledge Portal. Washington, DC: World Bank.
14. **European Commission Joint Research Centre (JRC).**
Guidelines and Analytical Reports on Climate and Environmental Communication. Brussels: European Commission.
15. **Environmental Journalism Network (EJN).**
Ethical Guidelines for Environmental Reporting. Washington, DC: EJN.
16. **National Geographic Society.**
Visual Storytelling on Climate and Environment. Washington, DC: National Geographic.